

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студента Іващенко Владислава Тимуровича
(ПІБ)
академічної групи 052-19-1
(шифр)
спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)
за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему Новий порядок денний політики розширення ЄС у контексті сучасних викликів
(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Рудік О. М.		
розділів:			
Рецензент			
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2023

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач
кафедри ШТ

«__» _____
2023 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня бакалавра

студенту Іващенко В. Т. академічної групи 052-19-1
(прізвище та ініціали) (шифр)
спеціальності – 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – Політологія
(офіційна назва)

на тему Новий порядок денний політики розширення ЄС у контексті сучасних викликів, затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 19.05.2022 № 372-с.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Теоретико-методологічні засади дослідження політики розширення ЄС.	1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС. 1.2. Порядок денний розширення ЄС: досягнення і виклики. 1.3. Досвід вступу в ЄС Польщі.	19.05.23 – 31.05.23
2	Політика розширення ЄС на сучасному етапі європейської інтеграції.	2.1. ЄС: новий баланс між поглибленням та розширенням. 2.2. Пакет розширення ЄС в 2022 р.: ключові аспекти. 2.3. Новий порядок денний політики розширення ЄС: особливості в контексті сучасних викликів.	01.06.23 – 19.06.23

Завдання видано _____ Рудік О.М.
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)
Дата видачі 19.05.2023 р.
Дата подання до екзаменаційної комісії 20.06.2023 р.
Прийнято до виконання _____ Іващенко В.Т.
(підпис студента) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 59 с., 2 рис., 1 табл., 74 літер., 0 додатків.

Об'єктом дослідження є політика розширення ЄС.

Предметом дослідження є особливості нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є з'ясування особливостей нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів.

За результатами кваліфікаційної роботи з'ясовані такі особливості нового порядку денного політики розширення ЄС: повномасштабна війна в Україні створила підґрунтя для поширення в ЄС закликів відновити застійний процес розширення та надати новий енергійний імпульс вступу країн-кандидатів Західних Балкан, а також України та Молдови; ідеї, що були озвучені європейськими лідерами у зв'язку з політикою розширення, включають перегляд процедур вступу та створення суттєво ширшої нової європейської політичної спільноти, яка потенційно включатиме всю Європу, за винятком РФ та Білорусі; ключовою темою сучасних європейських дебатів щодо політики розширення є відхід від сьогоднішнього бінарного процесу «вступ» або «вихід» на користь формування механізмів розгортання процесу поетапного вступу в ЄС, який би дозволив країнам-кандидатам поступово залучатись до роботи в інститутах та залучатись до участі в окремих політиках та програмах ЄС.

Ключові слова: ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ, ПОЛІТИКА РОЗШИРЕННЯ ЄС, ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ, ШИРША ЄВРОПА, МЕХАНІЗМ ПОЕТАПНОГО ВСТУПУ.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС	8
1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС ...	8
1.2. Порядок денний розширення ЄС: досягнення і виклики	14
1.3. Досвід вступу в ЄС Польщі	21
РОЗДІЛ 2	
ПОЛІТИКА РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	30
2.1. ЄС: новий баланс між поглибленням та розширенням	30
2.2. Пакет розширення ЄС в 2022 р.: ключові аспекти	42
2.3. Новий порядок денний політики розширення ЄС: особливості в контексті сучасних викликів	48
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена нагальною потребою ґрунтовного переосмислення політики розширення ЄС, формулювання її нового порядку денного в світлі повномасштабної війни росії проти України, а також надання потужного імпульсу процесу європейської інтеграції з огляду на отримання статусу кандидата на вступ Україною та Молдовою і надання європейської перспективи Грузії.

Стан дослідженості проблеми. Аналіз публікацій зарубіжних, зокрема європейських, науковців з проблематики політики розширення ЄС свідчить, що вона є надзвичайно актуальною і набула ще більшої популярності в умовах повномасштабної війни на Європейському континенті, яка змусила політиків, науковців та експертів до переосмислення усталених підходів, правил і механізмів політики розширення ЄС. Серед наукового доробку зарубіжних учених, серед яких більшість європейських, можна виділити наукові праці, авторами яких є: М. Емерсон, С. Блокманс, В. Джихіч, П. Шмідт, І. Радич-Мілосавлевич, С. Домарадзкі, М. Ковачевич, М. Утама, А. Рамадані, М. Алесіна В. Ангел, Є. Джанкіч, Е. Фуере та інші науковці. Зазначені науковці досліджують актуальні питання політики розширення ЄС, зокрема вплив розв'язаної росією повномасштабної війни в Україні на зміст, характер та методологію цієї політики. Учених та експертів цікавить чи стане війна потужним імпульсом для перегляду європейськими лідерами та керівництвом ЄС підходів до процесу європейської інтеграції як такого, а також до перспектив вступу країн регіону Західних Балкан, України, Молдови і Грузії. Багато уваги в наукових публікаціях європейських учених приділено формулюванню нового порядку денного політики розширення і сусідства.

Об'єктом дослідження є політика розширення ЄС.

Предметом дослідження є особливості нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є з'ясування

особливостей нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- з'ясувати стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС;
- дослідити досягнення та виклики сучасного порядку денного розширення ЄС;
- проаналізувати досвід вступу в ЄС Польщі;
- розглянути баланс між поглибленням інтеграції та розширенням, що склався на даний момент в політиці ЄС;
- проаналізувати ключові аспекти Пакету розширення ЄС в 2022 р.;
- визначити та стисло охарактеризувати особливості нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані загальнонаукові теоретичні методи за допомогою яких були виконані завдання і досягнуто мету дослідження. Методологічною основою дослідження став структурно-функціональний метод, який використовувався для вирішення основних завдань роботи. Використання історичного та порівняльного методів дало змогу з'ясувати стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС, дослідити досягнення та виклики сучасного порядку денного розширення ЄС. За допомогою методів систематизації та узагальнення розглянуто баланс між поглибленням інтеграції та розширенням, що склався на даний момент в політиці ЄС, проаналізовано ключові аспекти Пакету розширення ЄС в 2022 р. Для з'ясування особливостей нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів та формулювання висновків дослідження були використані методи прогнозування, аналізу і синтезу.

За результатами кваліфікаційної роботи з'ясовані такі особливості нового порядку денного політики розширення ЄС: повномасштабна війна в Україні створила підґрунтя для поширення в ЄС закликів відновити застійний процес

розширення та надати новий енергійний імпульс вступу країн-кандидатів Західних Балкан, а також України та Молдови; ідеї, що були озвучені європейськими лідерами у зв'язку з політикою розширення, включають перегляд процедур вступу та створення суттєво ширшої нової європейської політичної спільноти, яка потенційно включатиме всю Європу, за винятком рф та білорусі; ключовою темою сучасних європейських дебатів щодо політики розширення є відхід від сьогоденного бінарного процесу «вступ» або «вихід» на користь формування механізмів розгортання процесу поетапного вступу в ЄС, який би дозволив який би дозволив країнам-кандидатам поступово залучатись до роботи в інститутах та залучатись до участі в окремих політиках та програмах ЄС.

Практична значущість отриманих результатів. Отримані результати можуть бути застосовані під час викладання європейських студій.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (2 розділи, 6 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС

1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС

Аналіз публікацій зарубіжних, зокрема європейських, науковців з проблематики політики розширення ЄС свідчить, що вона є надзвичайно актуальною в науковому порядку денному європейських студій. Зазначена проблематика набула ще більшої популярності в умовах повномасштабної війни на Європейському континенті. Саме безпрецедентна з часів Другої світової війни агресія росії проти суверенної демократичної держави, яка поставила собі на меті вступ в ЄС, змусила політиків, науковців та експертів до термінового переосмислення усталених підходів, правил і механізмів політики розширення ЄС. Серед наукового доробку зарубіжних учених, серед яких переважна більшість європейських, можна виділити наукові праці, авторами яких є: М. Емерсон, С. Блокманс, В. Джихіч, П. Шмідт, І. Радич-Мілосавлевич, С. Домарадзкі, М. Ковачевич, М. Утама, А. Рамадані, М. Алесіна В. Ангел, Є. Джанкіч, Е. Фуере та інші науковці.

Зазначені науковці досліджують актуальні питання політики розширення ЄС, зокрема вплив розв'язаної росією повномасштабної війни в Україні на зміст, характер та методологію цієї політики. Учених та експертів цікавить чи стане війна потужним імпульсом для перегляду європейськими лідерами та керівництвом ЄС підходів до процесу європейської інтеграції як такого, а також до перспектив вступу країн регіону Західних Балкан, України, Молдови і Грузії. Багато уваги в наукових публікаціях європейських учених приділено формулюванню нового порядку денного політики розширення і сусідства. Досить широко обговорюється ідея поетапного вступу в ЄС: від залучення країн-кандидатів до окремих спільних політик і програм ЄС з відповідним

фінансуванням до набуття повноцінного членства.

Так, Е. Фуере стверджує, що протягом багатьох років ЄС постійно твердив, що його політика розширення є стратегічними інвестиціями в мир, стабільність та економічне зростання на Європейському континенті. Тим не менш, автор вважає, що ЄС не зміг виконати свої обіцянки щодо країн регіону Західних Балкан через низку блокувань і затримок, багато з яких більше пов'язані з внутрішніми планами окремих держав-членів, ніж з об'єктивними критеріями, встановленими для вступу до ЄС. На думку автора, тепер, коли розгортається трагедія в Україні, світ змінився, і міжнародний порядок, який десятиліттями стримував війну на європейському континенті, поставлений під сумнів. Заявка України на вступ до ЄС, коли російські бомби буквально падали на Київ, привернула увагу до політики розширення ЄС. На фоні надання статусу країни-кандидата Україні та Молдові, експерт розмірковує щодо перспектив вступу країн Західних Балкан, шлях яких в ЄС розпочався понад 20 років тому. Він задається питанням стосовно того як спричинена війною поточна криза вплине на програму розширення ЄС у найближчі місяці [38].

Ангел В. та Джанкіч Є. зазначають, що ЄС відновив процес розширення у відповідь на російсько-українську війну. Цю реакцію можна порівняти з тим, як ЄС використав цей процес після воєн на Балканах у 1990-х рр. У своїй статті [15] авторки стверджують, що в жодному випадку охоплення більшої кількості держав кордонами ЄС не було бажаною робочою програмою ЄС. Натомість ЄС використовував розширення як механізм стабілізації та розбудови безпеки, не гарантуючи членства як кінцевого стану. На думку авторок, це спостереження має значення для майбутнього процесу розширення ЄС. Вони стверджують, що результат попередніх раундів розширення був реактивним і залежним від контексту. За відсутності тих самих контекстуальних факторів, хоча ЄС реагує на російсько-українську війну у звичній послідовності неповного прийняття рішень, результат цього процесу переговорів про розширення під час війни вказує в іншому напрямку.

Алесіна М. зазначає, що європейська інтеграція привела до

безпрецедентного періоду миру на Європейському континенті та постійного розширення свобод для європейських громадян. Авторка вважає, що коли мир, безпека та свобода на континенті знову поставлені під загрозу, настав час повернутися до основ європейського проекту та відновити відданість європейців його початковій меті та баченню. Базуючись на результатах роботи Робочої групи Європейського ліберального форуму (ELF) з поетапної інтеграції на регіональній ліберальній конференції в Скоп'є (листопад 2022 р.), авторка в своїй статті пропонує політичну модель, яка допоможе вийти з тривалого глухого кута розширення ЄС. Перша частина статті присвячена проблемі відсутності прогресу у вступі країн-кандидатів, окреслює геополітичні імперативи для відновлення проекту розширення та закликає до ліберального лідерства в цьому процесі. У другій частині обговорюється довготривала потреба у переглянутій методології розширення, а також в ліберальний порядок денний формування політики вноситься пропозиція щодо підходу «поетапної інтеграції» до поступового приєднання до різних секторів політики ЄС аж до набуття повного членства. Далі в статті пропонуються зміни та оновлення існуючого шаблону для моделей поетапної інтеграції. Стаття завершується практичними рекомендаціями для виробників політики [14].

Утама М. та Рамадані А. констатують той факт, що зростання авторитаризму та скептицизму щодо ЄС у країнах Центральної Європи викликає занепокоєння щодо проекту європейської інтеграції загалом. Популістські рухи в країнах Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія), що складається з чотирьох країн Центральної Європи, вважаються загрозою інтеграційному проекту та процесу розширення ЄС. У своїй статті автори зробили спробу переглянути та переосмислити роль Вишеградської групи в політиці та процесі інтеграції в ЄС, використовуючи тематичне дослідження ролі співпраці Вишеградської групи (V4) з шістьма країнами Західних Балкан (WB6) крізь соціоконструктивістську призму. Стаття виявляє потенціал соціоконструктивізму в поясненні певних аспектів норм, цінностей та ідентичності, а не лише матеріальних інтересів. Крім того, країни

V4 також підтримують WB6 як приклад субрегіоналізму як засобу членства в ЄС. Зрештою, у цьому документі авторами зроблено спробу окреслити характеристики, перспективи та перешкоди ролі V4 у підтримці шляху WB6 до ЄС [69].

Ковачевич М. зазначає, що природа ЄС як глобального гравця вже давно є предметом академічних дебатів. Прихильники розуміння ЄС як нормативної, цивілізаційної сили погоджуються, що найбільша трансформаційна сила Союзу полягає в його політиці розширення, яка дозволяє йому формувати реформи в країнах, які бажають стати його членами за допомогою обумовленості. Саме в цьому контексті авторка аналізує нову методологію переговорів про вступ, виходячи з основної передумови, що вона являє собою дискусійну спробу ЄС зберегти свою трансформаційну силу по відношенню до країн-кандидатів, незважаючи на кризу політики розширення, а також подальшого зміцнення вже сильних механізмів обумовленості, які супроводжують цей процес. Авторка констатує, що минуло два роки після прийняття нової методики, але суттєвих змін немає. Тим часом різка зміна геополітичної ситуації, спричинена початком війни в Україні в лютому 2022 р., призвела до раптового падіння нової залізної завіси на континенті, створивши додаткові суперечки щодо політики розширення. Авторка задається питанням чи стосуватиметься це також країн Східної Європи в майбутньому і чи стане ця методика частиною диференційованої інтеграції. Крім того, зазначає авторка, знову піднімається питання про те, чи може ЄС діяти стратегічно щодо встановлення нових відносин у Європі [41].

Використовуючи концепцію національних інтересів (*raison d'état*), стаття І. Радич-Мілосавлєвич та С. Домарадзкі ставить під сумнів роль ЄС в так званому регіоні Західних Балкан. Незважаючи на те, що регіон продовжує охоплювати політика розширення ЄС, автори стверджують, що ця політика паралізована. Автори досліджують, чи загострення геополітичної напруги в Європі привело ЄС до поворотного моменту, коли він рішуче використає свою політику розширення для реалізації своїх стратегічних інтересів у регіоні.

Стаття починається з теоретичного обговорення *raison d'état* та його інструменталізації в контексті ЄС як недержавного актора. Потім автори використовують концептуальні орієнтири *raison d'état*, щоб проаналізувати його емпіричну реалізацію у контексті відносин ЄС з країнами Західних Балкан. Досліджуються наявні в ЄС інструменти політики розширення та розбіжності в позиціях держав-членів ЄС щодо розширення. Автори приділяють особливу увагу «Новій методології розширення», розробленій Європейською Комісією в 2019 р. Автори стверджують, що, незважаючи на зусилля Комісії просувати спільний інтерес ЄС у регіоні, оформлений у геополітичному наративі, розбіжності національних інтересів все ще перешкоджають об'єднанню ЄС і просуванню власного *raison d'état* в регіоні. На думку авторів, «нова методологія» нічого не робить для подолання цієї ситуації. Більше того, наполягаючи на «сильнішому політичному керуванні» та сприяючи подальшому згортанню процесу вступу, документ відштовхує Союз ще далі від спільної точки зору щодо розширення [53].

Розширення ЄС зупинилося після вступу Хорватії в 2013 році. Ведран Джихіч і Пол Шмідт стверджують, що після вторгнення Росії в Україну ЄС настав час переоцінити, як його політика розширення та сусідства можуть реагувати на нові реалії, з якими стикається Європа. Автори наголошують, що потрібна надійна прихильність Брюсселя до політики розширення. Вторгнення росії має послужити тривожним дзвінком для Союзу, щоб відійти від технократичної жорсткості, яка стала характерною для політики розширення ЄС і сусідства. На думку авторів, ЄС потребує ясності щодо того, чого можна досягти в процесі розширення. Необхідно визнати, що дозволити країнам Західних Балкан ще більше відійти від Європи було б абсолютно контрпродуктивним у нинішньому контексті. Спільна геополітична європеїзація країн Західних Балкан разом з Україною, Молдовою та Грузією має стати пріоритетом для ЄС. Ключовим елементом у цьому має бути відмова від нинішньої моделі, де політичні винагороди отримуються лише наприкінці процесу, і натомість має бути запроваджена поетапна система інтеграції в ЄС.

Це не означає скасування обумовленості ЄС, а скоріше надання стимулів на початку, а також посилення тиску на проведення реформ. На цьому шляху до членства в ЄС необхідно буде продемонструвати видимі та відчутні результати, які можуть покращити життя людей. Також життєво важливо сприяти політичній сміливості, щоб зробити правильні кроки, що ведуть до подальшої інтеграції в єдиний європейський ринок і участі країн-кандидатів у вибраних програмах і структурних фондах ЄС [25].

У статті М. Емерсона та С. Блокманса [27] досліджуються варіанти можливого членства, організації та функцій нової європейської спільноти, а також деякі деталі реформованого процесу приєднання, який буде реалізовуватися поетапно, замінюючи нинішню бінарну процедуру «в» або «поза» ЄС. Автори мають на меті зробити три речі: по-перше, прояснити варіанти «карти» членства та організаційної структури нової спільноти для широкої Європи; по-друге, окреслити, як можливі функції запропонованої нової спільноти можуть бути пов'язані з політикою ЄС щодо розширення, з чітким визначенням відповідних повноважень; по-третє, охарактеризувати процедуру вступу, щоб описати, як ці ідеї можуть поєднуватися з більш детальними пропозиціями, які вже є в обігу щодо поетапного приєднання. На думку авторів, політично важливо, щоб запропонована деякими європейськими лідерами нова спільнота доповнювала процес приєднання, а не була йому альтернативою.

Війна в Україні, яка викликала заявки на членство від України, Молдови та Грузії та поповнилася широко поширеними закликами активізувати процес стагнації вступу на Західних Балканах, змусила президента Франції Еммануеля Макрона та Голову Європейської ради Шарля Мішеля розпочати фундаментальні дебати щодо розширення ЄС та політики сусідства. Крім того, колишній прем'єр-міністр Італії Енріко Летта запропонував створити Європейську конфедерацію, яка об'єднала б ЄС і претендентів на членство. У травні Австрія також подала неофіційний документ як про розширення, так і про політику сусідства, а її канцлер нещодавно закликав до проміжного етапу

між співпрацею та повним членством [27]. Ідеї європейських політиків включають оновлення процедур вступу та створення нової «спільноти», яка включатиме потенційно всю Європу, крім росії та білорусі. Однак виступи цих лідерів поки що є лише початковими ескізами і попереду європейців очікує копітка й напружена робота.

Таким чином, проблематика політики розширення ЄС постійно знаходиться на науковому порядку денному європейських студій. Однак, слід зазначити, що з початком повномасштабної агресії росії проти України, яка є суверенною демократичною державою, що визначила вступ в ЄС своєю стратегічною зовнішньополітичною метою, проблеми політики розширення ЄС стали як ніколи виразними й такими, що потребують негайного вирішення. Безпрецедентна з часів Другої світової війни європейська безпекова криза змусила політиків, науковців та експертів до термінового переосмислення усталених підходів, правил і механізмів політики розширення ЄС. Починаючи з минулого року в ЄС активно обговорюються такі актуальні питання, як вплив війни на зміст, характер та методологію політики розширення. Науковців і експертів цікавить чи стане війна потужним імпульсом для перегляду європейськими лідерами та керівництвом ЄС підходів до процесу європейської інтеграції як такого і чи наважаться в ЄС сформулювати новий порядок денний політики розширення і сусідства. Популярною є також ідея поетапного вступу в ЄС: від залучення країн-кандидатів до окремих спільних політик і програм ЄС з відповідним фінансуванням до набуття повноцінного членства.

1.2. Порядок денний розширення ЄС: досягнення і виклики

Розширення Європейського Союзу – це процес приєднання європейських країн до Європейського Союзу. Цей процес започаткували країни «європейської шістки», які заснували Європейську спільноту з вугілля та сталі (попередник ЄС) у 1952 році. Після цього почалось поступове приєднання країн до ЄЕС (пізніше – до ЄС) і наразі налічується 27 країн-членів.

Процес розширення іноді називають європейською інтеграцією. Однак цей термін використовується тоді, коли мова йде про посилення співпраці між країнами-членами ЄС і також коли їх уряди поступово гармонізують міждержавне законодавство.

Аби приєднатися до ЄС, країна-кандидат має задовольняти політичним та економічним умовам, загальновідомим як Копенгагенські критерії (на честь саміту 1993 року в Копенгагені): стабільний демократичний уряд, який визнає верховенство права та відповідних свобод і інститутів. Згідно з Маастрихтською угодою кожна поточна країна-член, а також Європейський Парламент мають прийти до згоди з приводу будь-якого розширення.

Зараз ЄС пропонує віддалену перспективу членства Боснії і Герцеговині, Сербії, Чорногорії, Північній Македонії, Албанії, Україні та Молдові в обмін на фундаментальні структурні реформи.

Об'єднання Європи почалося 9 травня 1950 року, коли міністр закордонних справ Франції Робер Шуман публічно виступив з ініціативою врегулювати напруженість у відносинах з Німеччиною, що виникла через активний розвиток Францією потенціалу німецьких промислових регіонів, таких як Рейнланд, Рур і Саар. Загалом вважається, що це була вдала ідея. Напередодні в Парижі відбулися таємні переговори на цю тему з представниками країн Бенілюксу, після яких прем'єр-міністр Конрад Адренауер зрозумів суть ініціативи і дав повне схвалення наміру поставити франко-німецьке виробництво вугілля і сталі під наднаціональний контроль в організації, відкритій для інших європейських країн.

Справжній архітектор цієї ініціативи, французький дипломат і фінансист Жан Моне, вважав, що необхідно «змінити мислення» провідних політиків. Адже найкращий спосіб уникнути нової війни між історичними супротивниками – «не заборонити її, а зробити нездійсненною» [5]. Запорукою успіху на цьому шляху він вважав низку важливих світоглядних цілей, розробку механізмів їх досягнення та поступове поширення успішних прикладів міжнародної інтеграції.

20 червня в Парижі зібралася міжнародна конференція під головуванням Монне, щоб розпочати роботу над узгодженням тарифів, кредитної та грошової політики, а також створенням адміністративних, контрольних і судових інституцій. Однак ця робота зайняла більше часу, ніж очікувалося: 18 квітня 1951 року Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція щойно підписали Паризький договір на 50 років, створивши Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), першу європейську наднаціональну організацію зі штаб-квартирою в Брюсселі.

Договір набув чинності 26 липня 1952 року. Через три тижні Співтовариство як суб'єкт міжнародного права першими визнали США. 10 лютого 1953 року в Західній Європі запрацював спільний ринок вугілля, а 1 травня – сталі.

Попри скепсис політиків як Франції, так і ФРН, інтеграція європейських країн знайшла втілення у підписаних 25 березня 1957 року у Римі двох договорах: «Про заснування Європейської економічної спільноти» (ЄЕС), який регламентував співпрацю в галузі економіки, науки і техніки, передбачав уніфікацію економічної та митної політики Співтовариства з третіми країнами та триетапне зниження внутрішніх митних тарифів, і «Про заснування Європейської спільноти з атомної енергії» (Євратом), що визначав інтеграцію у сфері мирного використання ядерної енергії, яка розглядалась як найважливіший інструмент вирішення енергетичної безпеки Західної Європи.

У 1965 році настав час оптимізувати структуру управління Співтовариства: Брюссельський договір об'єднав виконавчі органи ЄОВС, Євратому та ЄЕС. Водночас кожне Співтовариство залишалось юридично незалежним, але підпорядковувалося існуючому Парламенту та Європейському Суду, а також виконавчому органу – Комісії ЄЕС та законодавчому органу – Раді (міністрів) ЄЕС.

У 1968 році було завершено перші два етапи інтеграції ЄЕС – створення зони вільної торгівлі та митного союзу, а до кінця 1969 року завершився третій етап – створення спільного ринку.

1 січня 1973 року відбулось перше розширення ЄЕС – з третьої спроби до спільноти приєднались Великобританія, яка свого часу відмовилась стати країною-засновницею, після Суецької кризи передумала, але її заявки двічі ветувались президентом Франції Шарлем де Голлем, а також тісно пов'язані з нею економічно Данія та Ірландія. У 1962 році де Голль заблокував і заявку Норвегії, якій зі вступом до ЄЕС не пощастило і після його відставки, – на цей раз намір уряду відхилили власні громадяни на референдумі.

Наступне розширення відбулось лише через 8 років, коли після падіння диктатури «Чорних полковників» членом європейських спільнот стала Греція. По смерті своїх авторитарних правителів 1 січня 1986 року членами ЄЕС стали Іспанія та Португалія.

Цього ж, 1986 року, в Люксембурзі був підписаний Єдиний європейський акт, який вніс суттєві зміни до Римських договорів тридцятилітньої давнини. Його головна мета – створити єдиний внутрішній ринок, запровадити спільну політику в соціальній сфері, галузі науково-технологічного розвитку і охорони довкілля, а також поширити інтеграційний процес на сферу зовнішньої і безпекової політики. Прагнення перейти на вищий щабель інтеграції, знайшло відображення в укладеному 7 лютого 1992 року Маастрихтському договорі, в якому у назві «Європейська Економічна Спільнота» відмовились від означення «економічна», підкреслюючи тим самим намір перетворити об'єднання 12 країн на політичну інституцію [5].

В основі 240-сторінкового Договору про Європейський Союз лежала домовленість протягом десяти років завершити формування єдиного внутрішнього ринку, створити валютний союз і запровадити спільну валюту під контролем Європейського центрального банку; Європейське співтовариство – ЄВС, Євратом і ЄС – мало стати метафоричним «стовпом», на якому базуватиметься подальша інтеграція, причому ЄС ЄС мав відігравати провідну роль, а також спільну зовнішню політику і політику безпеки та співробітництво у сфері юстиції і внутрішніх справ. Серед іншого, Маастрихтський договір встановив концепцію європейського громадянства, передбачивши, що жителі

об'єднаної Європи отримають право голосувати «за» чи «проти» на місцевих виборах за місцем проживання і що вони зможуть без обмежень перебувати в будь-якій країні Європейського Союзу.

Через особливу позицію Великої Британії з Конвенції було виключено питання соціального захисту та положення про визначення основних питань простою більшістю голосів. Учасники Маастрихтської конференції домовилися, що лише деякі питання зовнішньої політики будуть вирішуватися більшістю голосів, а оборонна політика країн-членів ЄС буде формуватися спільними зусиллями на основі військово-політичних принципів НАТО.

Маастрихтський договір набув чинності 1 листопада 1993 року. Його ратифікація проходила не без труднощів. Це сталося після того, як на другому референдумі договір був з невеликою перевагою схвалений, за винятком Данії, в чотирьох сферах: політика безпеки і оборони, юстиція і внутрішні справи, громадянство ЄС і валютний союз. Зрештою, від спільних заходів безпеки та переходу на європейську валюту відмовилася Велика Британія, а уряд Джона Мейджора був змушений відмовитися від цих намірів через тиск консервативних депутатів у власній країні.

1 січня 1995 року Фінляндія, Австрія та Швеція приєдналися до Європейського Союзу. Другий референдум у Норвегії не дозволив їй приєднатися до ЄС.

1 травня 2004 року відбулося найбільше розширення ЄС за кількістю країн і населення (за винятком ВВП). Вісім країн Центральної та Східної Європи – Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія – і дві країни Середземномор'я – Мальта та Кіпр – приєдналися до Співтовариства. Положення Маастрихтського договору вдосконалювалися в кілька етапів, поки 29 жовтня 2004 року представники 25 країн-членів ЄС не підписали в Римі Конституцію ЄС з метою створення єдиного інтегрованого документа. Однак її ратифікація була відхилена на референдумах у Франції та Нідерландах, і після численних поправок 13 грудня 2007 року в Лісабоні було прийнято нову Основну угоду про принципи ЄС [5].

Цього ж року Болгарія та Румунія приєдналися до Європейського Союзу в рамках п'ятої хвилі розширення.

В 2013 році членом ЄС стала Хорватія. На даний момент це останнє за часом розширення ЄС. Наступні хвилі розширення варто очікувати після 2025 р. Найбільш вірогідними кандидатами на вступ є Сербія і Чорногорія.

Кожен етап розширення збільшував територію, чисельність населення та сукупний економічний потенціал Союзу, але водночас – зменшував економічні показники в розрахунку на душу населення. Як свідчать результати перших 3-х хвиль розширення (Табл. 1.1) [5], ЄС, здійснюючи стратегію, спрямовану на розширення свого соціально-економічного та політичного простору, жертвує поточними інтересами забезпечення максимально високого життєвого рівня членів ЄС. Ця стратегія, очевидно, виходить з того, що завдяки ширшому інтеграційному простору, в перспективі вдасться отримати істотні гео економічні та геополітичні переваги.

Таблиця 1.1

Результати перших трьох хвиль розширення ЄС

Збільшення кількості держав-членів ЄС	Збільшення площі ЄС (% до попереднього етапу)	Збільшення населення (% до попереднього етапу)	Збільшення загального ВВП (% до попереднього етапу)	Зміни в розмірах ВВП на душу населення (% до попереднього етапу)	Середнє значення ВВП на душу населення (ЄС-6=100)
3 6 до 9	31	32	29	-3	97
3 9 до 12	48	22	15	-6	91
3 12 до 15	43	11	8	-3	89

В той же час, з поглибленням інтеграційного процесу об'єктивно нарастають проблеми із забезпеченням однорідності європейського простору. Ця особливість пов'язана із включенням в орбіту інтеграції нових членів, які за рівнем соціально-економічного розвитку є менш підготовленими до участі у вищих формах об'єднавчого процесу. Правомірність такого висновку ілюструє, зокрема, та обставина, що лише 12 із 15 членів ЄС є учасниками зони євро. Ця неоднорідність може ще збільшитися після прийому до складу ЄС нових

членів, більшість із яких знаходяться на нижчому рівні економічного розвитку, порівняно з нинішніми членами ЄС.

Водночас, слід зауважити, що істотне зниження середнього по ЄС рівня ВВП на душу населення може спричинити невдоволення широких верств населення нинішніх членів ЄС – оскільки вони не будуть миритися зі зниженням свого життєвого рівня заради непевних компенсацій у майбутньому.

Слід також відзначити, що минулі етапи розширення відбувалися на більш низьких етапах інтеграції: перший і другий – на стадії існування спільного ринку, за відсутності елементів політичного союзу; третій – на початку переходу до формування єдиного внутрішнього ринку, при лише поставлених цілях формування спільної зовнішньої політики; четвертий – вже після утворення єдиного внутрішнього ринку, але за відсутності економічного та валютного союзу, остаточно сформованих спільної зовнішньої політики та політики безпеки, співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ.

Новий етап розширення – це розширення, що відбувається безпосередньо на стадії завершення формування економічного та валютного союзу, значного прогресу на шляху формування політичного союзу, поглиблення співпраці у сфері безпеки. І це робить питання такого розширення особливо складним – як у політичному, економічному, так і в правовому та процедурному аспектах.

Таким чином, до нового етапу розширення ЄС підійшов, перебуваючи фактично на завершальній стадії економічної інтеграції – створення Економічного та валютного союзу, а також значною мірою здійснивши цілі політичного союзу. Такий результат був досягнутий протягом понад 60 років, через складний і поступовий процес інтеграції, формування правової бази та механізмів співпраці. Країни, що приєднувалися до ЄС на попередніх чотирьох етапах його розширення, входили до об'єднання на проміжних етапах розвитку Союзу й могли брати участь у формуванні його стратегії та інституційної структури. Вступ нових членів здійснювався через компроміси при зустрічних корективах з боку ЄС, тобто за сценарієм, який навряд чи можна повторити на новому етапі розширення.

1.3. Досвід вступу в ЄС Польщі

«П'яте» розширення ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 року, досі лишається наймасштабнішим в історії Європейського Союзу: загалом 10 країн Центральної і Східної Європи стали новими членами Союзу, збільшивши його до 25 держав. Водночас це розширення, як і безумовно підготовка до нього, стало не лише безпрецедентною подією в історії ЄС, а й одним із найбільших викликів, з якими стикнулася європейська спільнота протягом усього періоду свого існування. Так, країни, що вступили до ЄС 1 травня 2004 року (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва та Естонія), становили 20 % його населення та 25 % його території [44], але їхня частка в сукупному ВВП ЄС була лише 7 % [6]. Тому держави, які претендували стати повноцінною частиною Європейського Союзу, musiли суттєво змінитися в процесі підготовки до вступу – це було не просто бажанням, а беззаперечною умовою для успішного приєднання (Копенгагенські критерії). Водночас і сам Союз потребував перетворень, аби ефективно функціонувати у збільшеному складі. Впровадити відповідні зміни можна було лише за однієї ключової умови – і майбутнім членам, і Європейському Союзу у складі 15 держав (далі – ЄС-15) необхідно було переконати власні спільноти, що розширення є win-win стратегією

Держави східноєвропейського регіону, які прагнули приєднатися до Союзу, були переважно постсоціалістичними і, відповідно, мали схожі проблеми в соціальній, економічній та політичній площинах. Тому, щоб зрозуміти загальну тенденцію в ідеологічному підході до вступу в ЄС, про який йтиметься у цій роботі, достатньо застосувати метод індукції і розглянути один case серед країн «п'ятого» розширення. Цей досвід є вкрай важливим для України, адже вона теж має подібну історичну спадщину. Крім того, повноцінне приєднання повоєнної України чи України у воєнному стані (що вважається малоймовірним, однак) до ЄС буде не меншим викликом і перевіркою на міцність європейської спільноти, ніж «п'яте» розширення.

Ретельний аналіз попередніх процесів розширення ЄС дозволить Україні підготуватися належним чином до можливих труднощів на її власному шляху, зокрема підготувати і українців, і європейців, аби сам переговорний процес і його тривалість разюче не вплинули на підтримку рішення щодо приєднання до Союзу на фінальному етапі. Польща – найбільша з держав так званого розширення ЄС на Схід.

Шлях Польщі до вступу розпочався ще у 1991 році з підписанням Європейської угоди, угоди про асоціацію. Вже за 3 роки Польща подала офіційну заявку на повноправне членство в ЄС. Проте переговорний процес розпочався аж за 4 роки і тривав ще 4 роки, поки остаточно не завершився підписанням Договору про приєднання 16 квітня 2003 року в Афінах. Три місяці по тому Афінський договір ратифікували на референдумі – згідно з результатами 77,4 % поляків схвалили вступ до Європейського Союзу. Така національна підтримка досі вважається однією з найвищих серед поточних країн-членів ЄС [64]. Проте такою польська громадська думка була не завжди.

Вступ до ЄС вимагає від країни-кандидата виконання певних умов і досягнення певного рівня політичної, економічної та правової гармонізації з європейськими стандартами.

Для Польщі вступ до ЄС був тривалим і складним процесом, який почався після отримання незалежності від комуністичного режиму. Країна провела широкі політичні, економічні та правові реформи для гармонізації своїх законів і стандартів з європейськими нормами.

Один з ключових кроків у процесі вступу Польщі до ЄС було підписання Угоди про асоціацію між Польщею та ЄС у 1994 р. Ця угода встановила основи для політичної, економічної та торговельної співпраці між Польщею та ЄС.

Польща також здійснила широкомасштабні зміни в своїй економіці, спрямовані на створення конкурентоспроможного ринку і забезпечення відповідності європейським стандартам. Країна впроваджувала реформи у таких сферах, як фінансовий сектор, сільське господарство, промисловість, транспорт і енергетика.

Польща також вдосконалювала свою адміністративну систему та зміцнювала свої інституції для впровадження та дотримання європейського законодавства. Країна мусила забезпечити дотримання принципів правової держави, демократії, прав людини і захисту меншин.

Усі ці зусилля спрямовувалися на досягнення критеріїв Копенгагенських критеріїв, які встановлюють умови для вступу до ЄС, зокрема політичну стабільність, економічну реформу, здатність впроваджувати європейське законодавство та здатність конкурувати на європейському ринку.

Після успішного виконання всіх необхідних умов і проходження переговорного процесу, Польща офіційно стала членом ЄС 1 травня 2004 року.

Вступ до ЄС приніс Польщі численні переваги, такі як доступ до одного з найбільших ринків світу, можливості отримання фінансової допомоги з ЄС для розвитку регіонів і інфраструктури, підвищення стандартів життя та якості послуг, можливості співпраці з іншими країнами-членами ЄС тощо.

Однак вступ до ЄС також вимагає від країни-члена виконання обов'язків та зобов'язань, які встановлені угодами та законодавством ЄС. Це включає адаптацію національного законодавства до європейських норм, участь у прийнятті рішень ЄС та виконання їх національно, співробітництво з іншими країнами-членами ЄС тощо.

«Euroseptics drink champagne», євроскептики п'ють шампанське (термін Euroseptic, запропонований Малгожатою Сікорською, описує людину, що опозиційно налаштована до ЄС), – гучний заголовок із Rzeczpospolita (загальнонаціональної польської щоденної газети), який влучно описує цей період [42]. Здавалося, громадськість змінила свою думку. Така тенденція мала кілька причин, які вдало узагальнив Алекс Щербяк [61]:

– штучне завищення даних щодо громадської підтримки вступу до ЄС в опитуваннях та/або викривлення результатів через початкове небажання польських противників членства (Euroseptics) називати себе такими відкрито через існування переважного проєвропейського консенсусу серед політичних еліт;

– попередні дуже високі рівні підтримки, можливо, не відображали свідомої та зваженої позиції, оскільки було замало обговорень щодо потенційних витрат і вигод від вступу;

– зосередження переговорів про вступ значною мірою на поступках, на які повинна була піти польська сторона, що посприяло більш негативному сприйняттю Брюсселя останньою, зокрема як осередку конфліктів і ворожнечі;

– політизація дебатів щодо членства Польщі в ЄС від початку переговорів та фокус на умовах, на яких Польща мала приєднатися, а не самому факті приєднання.

Серед інших причин суттєвого зменшення підтримки вступу Польщі до ЄС варто зазначити популяризацію сприйняття членства в ЄС як прикрої необхідності, а не позитивного прагнення, що нагадує вибір Гобсона. Найкраще цю тезу описують слова польського філософа Лешека Колаковського (Leszek Kołakowski): «Ви не волієте бути залежними від Союзу? Тоді ви мусите хотіти залежності від Москви» [62]. Крім того, як показують дослідження, більшість опитаних поляків переймалися тим, що Польщу сприйматимуть як другосортну країну. В одному загальнонаціональному опитуванні 55 % стверджували, що країна матиме нижчий статус в ЄС, тоді як лише 29 % вважали, що вона займатиме таку ж позицію, як і решта 15 держав-членів [40] (Рис. 1.1) [4, с. 173].

Як наслідок, більшість поляків, особливо в роки напередодні вступу, були переконані, що саме ЄС, а не Польща, отримає найбільше вигод від членства Польщі в Союзі, а лише кожен п'ятий вірив у взаємовигідність відносин. Незважаючи на значне падіння підтримки поляками вступу до ЄС, у 2000 році Польща займала другу позицію після Румунії за підтримкою приєднання до Союзу серед десяти країн-кандидатів Центральної та Східної Європи. Отже, відповідно до результатів подальших опитувань переважна більшість населення країни все ще прагнула стати частиною Європейського Союзу [42]. Чим було зумовлене така позиція? І що являло собою членство в ЄС для Польщі?

Рис. 1.1. Думка поляків щодо сприйняття Польщі в ЄС у 1997 – 1998 рр.

У політичній площині приєднання до ЄС означало для Польщі розвиток ліберальної демократії, яку вона обрала після комунізму. Безперечно, вступ до ЄС також перевизначав геополітичне місце країни. Якщо ж розглядати членство в ЄС з погляду міжнародних відносин, то воно являло собою переорієнтацію зовнішньої політики й інтеграцію у західні міжнародні структури та організації. Проте згідно з результатами опитування поляки розглядали ЄС насамперед як економічну спільноту, а вже потім як політичну. Економічною спільнотою Союз і мав бути, на думку поляків (Рис. 1.2) [4, с. 176].

Отже, у приєднанні до Європи, яке сприяло капіталістичній ринковій економіці, громадян Польщі найбільше цікавили економічні чинники, що були здатні покращити їхнє життя. Це корелює із побоюваннями щодо «другосортності» Польщі як члена ЄС. Як це добре помітно з погляду сучасності, у 2004 році потенційні переваги від вступу Польщі до ЄС переважили різноманітні сумніви та побоювання, які існували у польському суспільстві протягом усього переговорного процесу, і 1 травня 2004 року громадяни Польщі зробили свій стратегічний вибір.

Розширення ЄС на Схід було своєрідною відповіддю Європи на закінчення холодної війни і способом забезпечити стабільність, зокрема політичну, на європейському континенті задля власної безпеки, насамперед. У цьому Польща відіграла одну з ключових ролей, адже була найбільшою країною серед кандидатів як за чисельністю населення (38,6 мільйонів, десята частина всього населення Союзу), так і за обсягом сільськогосподарського виробництва. Так, наприклад, у 2003 році Німеччина була найбільшим імпортером польської продукції (32,68 %), а частка решти країн-членів ЄС в експорті Польщі в сукупності перевищувала 35 % [66]. Таку тенденцію можна спостерігати ще з 1990-х, коли Союз пішов на зустріч потенційним новим членам. Певною мірою європейська спільнота залежала від Польщі [68].

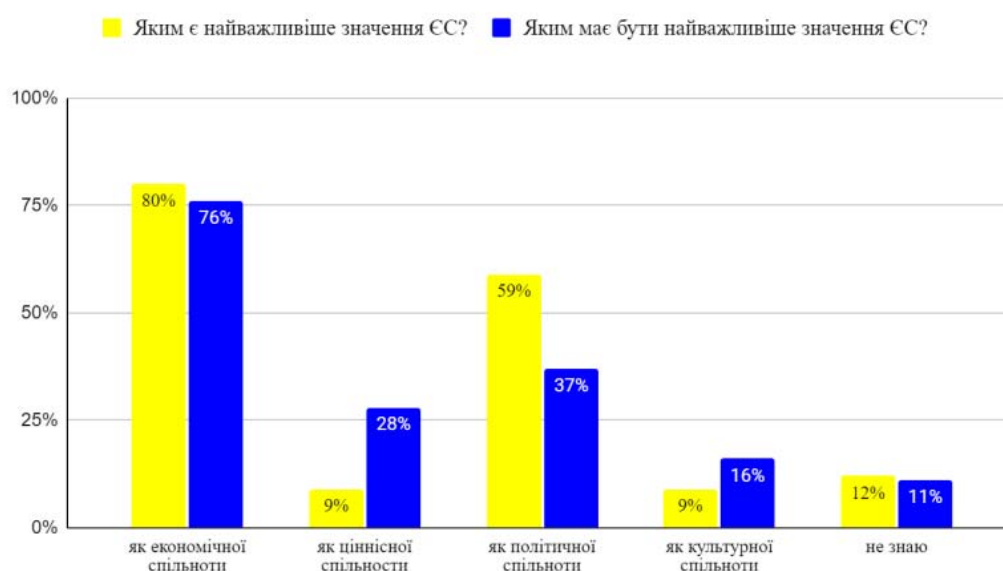

Рис. 1.2. Якою спільнотою є і має бути ЄС на думку поляків

Також у документах ЄС, пов'язаних із процесом підготовки Польщі до вступу, можна було зустріти, що країна «часто не виконує своїх зобов'язань або не дотримується встановлених пріоритетів» [63]. Чому ЄС був готовий ризикнути та прийняти Польщу як нового члена? На це є кілька причин [4, с. 177]:

– зовнішня політика, яка базується на бажанні забезпечити мир і свободу в Європі;

– пріоритетна політична мета, яка є цінністю «сама по собі» для європейської спільноти, й особливо для Німеччини, східним сусідом якої є Польща. Як вдало це підсумував Мирослав Н. Йованович: «Питання не полягало в тому, чи потрібно країнам Центральної та Східної Європи інтегруватися в ЄС. Питання завжди полягало в тому, скільки коштуватиме ЄС розширення, а також скільки часу воно може зайняти» [39];

– потенційний конкурентний тиск на економіку «старих» держав-членів через позитивну динаміку темпу зростання ВВП країни завдяки ринково-орієнтованим реформам [44];

– вигідна інвестиція з макроекономічної точки зору, адже розширення почалось задовго до того, як нові країни офіційно стали членами Європейського Союзу. Як влучно зауважив Франц Нойдер: «Дослідницькі інститути можуть прийти до різних результатів, але висновки незмінно позитивні. Жоден інститут не очікує, що розширення призведе до негативних економічних наслідків» [47];

– європейський мир та процвітання в майбутньому, яких можна досягнути лише за умови інтеграції у Європейську спільноту країн Центральної та Східної Європи, особливо Польщі як ключого кандидата, щоб підтримати їх у реформуванні та загальній стабілізації.

Цікаво, що, схоже, у Європейського Союзу не було необхідності переконувати свою спільноту у тому, що приєднання Польщі піде їм на користь, оскільки інформації щодо необхідності вступу даної країни та її ролі для ЄС вкрай мало [4, с. 177]. Як і не було необхідності відслідковувати європейську громадську думку: науковцям не вдалось знайти жодних опитувань серед громадян ЄС щодо доцільності членства Польщі які були б проведені протягом 1991 – 2004 років. Саме тому це питання потребує подальшого дослідження.

15 років по тому цілком очевидно, що громадяни Польщі задоволені прийнятим рішенням: 59 % поляків рішуче виступають за членство їхньої країни у ЄС, ще 32 % – теж «за», тоді як всього 5 % у сукупності «проти» і ще

4 % не можуть дати чіткої відповіді [65]. Це найкращі показники з моменту вступу країни до ЄС. І роль даної держави в Союзі в умовах сучасних викликів, спричинених російським повномасштабним вторгненням, лише посилилась, перетворивши її на справжній форпост західного світу. Тож доцільність приєднання Польщі до Європейського Союзу не лишає жодних сумнівів.

Отже, case приєднання Польщі до Європейського Союзу свідчить наскільки важливо сприяти формуванню у суспільстві країни-кандидата реалістичних очікувань та об'єктивного сприйняття Союзу як спільноти. Вагомою є належна інформаційна та просвітницька кампанії, аби громадяни потенційного члена ЄС могли сформувати власну свідому зважену позицію щодо членства, що дозволить запобігти цілковитому маніпулюванню громадською думкою і відобразити справжні прагнення населення такої держави задля прийняття правильного рішення. Належне врахування досвіду вступу Польщі до ЄС допоможе Україні уникнути подібних помилок і зробити власний шлях менш тернистим.

Економічні реформи. Польща вжила широкого спектру заходів для зміцнення своєї економіки та гармонізації її з європейськими стандартами під час підготовки до вступу до ЄС.

Приватизація. Польща провела процес приватизації державних підприємств, щоб перетворити їх на конкурентоспроможні приватні підприємства. Це включало продаж акцій державних підприємств приватним інвесторам, створення бірж і розвиток фондового ринку.

Лібералізація ринків. Польща здійснила реформи з метою лібералізації ринків, зокрема зменшення бюрократичних перешкод, спрощення процедур бізнесу та створення сприятливого середовища для підприємництва. Це включало впровадження законодавства, що захищає права інвесторів та підприємців, розширення доступу до фінансових ресурсів та поліпшення конкуренції на ринках.

Розвиток фінансової системи. Польща здійснила реформи в банківському секторі та фінансовій системі загалом. Це включало зміцнення банківського

нагляду, створення ефективних механізмів контролю ризиків, розвиток фінансового ринку та приведення законодавства у відповідність до європейських норм.

Підвищення конкурентоспроможності. Польща зосередилася на покращенні конкурентоспроможності свого господарства. Це включало стимулювання інновацій, розвиток технологій, підвищення якості продукції та залучення іноземних інвестицій. Країна активно сприяла розвитку підприємництва та малого бізнесу шляхом надання підтримки та стимулів.

Такими чином, Польща є наочним прикладом вступу в ЄС посткомуністичної країни, яка на момент падіння комуністичної влади наприкінці 1990-х рр. перебувала в глибокій політичній та соціально-економічній кризі. Стартові умови Польщі перед початком процесу європейської інтеграції були, суттєво гіршими, ніж, скажімо, в Україні. Досвід Польщі показує, що всі політичні та економічні реформи спрямовувалися на створення конкурентоспроможної, відкритої та стабільної економіки, яка відповідає європейським стандартам. Це дало Польщі можливість приступити до європейського внутрішнього ринку та скористатися перевагами членства в ЄС, такими як збільшення торгівлі, залучення інвестицій та розширення можливостей економічного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКА РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. ЄС: новий баланс між поглибленням та розширенням

Дебати щодо основних реформ ЄС розгорнулися з новою силою. Тепер, коли однорічна Конференція щодо майбутнє Європи завершилася [21], Європейський Парламент запропонував укласти конвенцію та поправки до договору [51]. Але багато національних урядів держав-членів все одно воліли б розвивати ЄС у рамках чинного лісабонського договору. Уважне вивчення результатів згаданої Конференції розкриває більш складну картину: громадяни очікують, що Союз очолить великі проекти трансформації, і вимагають більшої прозорості, оскільки бачать поправки до установчого Договору як засіб зміцнення ЄС. Хоча Конференція не змогла зблизити прихильників і противників поправок до Договору, нещодавно відроджені дебати щодо подальшого поглиблення інтеграції та розширення ЄС мають потенціал для цього [49, р. 1].

Два напрями дебатів про майбутнє ЄС сходяться на фоні повномасштабної війни росії в Україні. З одного боку, заявка України на вступ в ЄС, а потім заявки Молдови та Грузії, пожвавили дискусію про розширення. У червні 2022 р. Європейська Рада надала Україні та Молдові статус офіційних кандидатів на вступ. Також здійснюються кроки, щоб відновити процес вступу країн регіону Західних Балкан, який давно зайшов у глухий кут. Обговорення також охоплює можливість різних та/або проміжних форм часткової інтеграції, як-от ідея Європейського політичного співтовариства, не так давно висунута президентом Франції Еммануелем Макроном. Можемо констатувати, що після сейсмічної геополітичної переорієнтації 2022 р. «питання-близнюки» геостратегічної ролі розширення та остаточного розміру ЄС повернулися на європейський порядок денний. З іншого боку, водночас набирає обертів

дискусія про подальше поглиблення інтеграції, у тому числі про внесення змін до установчого Договору. У травні 2022 р. Конференція з майбутнього Європи представила свій остаточний звіт після року обговорень [20]. За останні два роки Конференція, як і сам ЄС, пережила низку трансформацій. Через пандемію Конференція розпочалася на рік пізніше запланованого і тривала один рік замість двох. Озираючись назад, тобто на момент, коли Конференцію було оголошено восени 2019 р., тепер здається іншою епохою. Президент Е. Макрон першим поставив це питання на порядок денний Союзу. Урсула фон дер Ляєн підтримала цю ідею, що забезпечило підтримку Європейського Парламенту та її обрання Головою Європейської Комісії. Спочатку Конференція мала намір зосередитися на демократичних структурах Союзу, таких як реформа процедури Spitzenkandidaten (головного кандидата), транснаціональні списки на виборах в Європейський Парламент та право законодавчої ініціативи для Європейського Парламенту. Більшість урядів держав-членів сприйняли пропозицію Конференції скептично, навіть коли новий уряд Німеччини у 2021 р. продемонстрував свою тверду підтримку в своїй коаліційній угоді, включно з можливістю перетворення Конференції на конституційний конвент для внесення необхідних змін в Лісабонський договір. Як виявилось, Конференція обговорювала широкий спектр питань, що стосуються Союзу, у складній конструкції, яка була побудована навколо участі громадськості при збереженні балансу між центральними інститутами ЄС, тобто Європейським Парламентом, Європейською Комісією та Радою ЄС.

Конференція про майбутнє Європи була затьмарена пандемією Covid-19 та російським вторгненням в Україну. Пандемія призвела до того, що початок конференції, запланований на 9 травня 2020 р., довелося відкласти на рік. Участь громадськості мала бути майже виключно віртуальною, причому більшість громадських обговорень проходили он-лайн або за дотриманням суворих правил гігієни. Як зазначають експерти, Конференція жодного разу не набула широкого медійного розголосу і резонансу [49, р. 2]. У відповідь на російське вторгнення в Україну Європейському Союзу довелося швидко

прийняти низку важливих рішень, щоб змінити своє положення в тому, що зараз є конфронтаційним європейським порядком безпеки. Все це впливає як на реформу ЄС, так і на перспективи його подальшого розширення.

Завершення Конференції про майбутнє Європи збігається з дуже важкою економічною ситуацією. Два роки пандемії залишили глибокі економічні шрами, при цьому ВВП деяких держав-членів ЄС навесні 2022 р. все ще був нижчим за рівень до пандемії. Інфляція в євроні досягла найвищого рівня за всю історію [36], що може призвести до зростання розбіжностей між державами зони євро та відновлення тиску на державні бюджети. Наслідки війни росії проти України, санкцій ЄС і російських контрсанкцій вже відчуються у вигляді величезного зростання цін в енергетичному секторі та неминуче перекинуться на інші сфери економіки. Чим довше триватиме війна, тим вищими будуть економічні витрати. А економічні кризи не є ідеальним місцем для абстрактних дебатів про інституційну реформу. Натомість, як зазначають експерти, реформи мають бути інструментом солідарності та економічної підтримки [49, р. 2].

У той же час слід зазначити, що ЄС досяг значного прогресу під тиском кризи останніх двох років, незалежно від Конференції про майбутнє Європи чи можливості внесення змін до договору. Саме ЄС взяв на себе нову відповідальність за суспільні блага (наприклад, шляхом закупівлі вакцин проти Covid-19), запровадив спільні запозичення для фонду відновлення та започаткував дію механізму верховенства права. За кілька місяців після російського вторгнення, ЄС також взяв на себе значно більшу відповідальність за європейську безпеку, наприклад, шляхом спільного фінансування поставок зброї для України, запровадження безпрецедентних санкцій проти росії та разом зі США, Сполученим Королівством та іншими партнерами виступив в якості ключового учасника міжнародної координації зусиль на забезпечення перемоги України. У майбутньому ЄС має намір відігравати центральну роль у диверсифікації енергетики, у спільній закупівлі природного газу та координації зусиль з переозброєння для зміцнення європейської оборони [24].

Водночас ЄС вступає в нову дискусію про свої (територіальні) межі, про зв'язок між розширенням і поглибленням, а також про свою спроможність інтегрувати нових членів. Заявки на членство від України, Молдови та Грузії разом із поживленням процесу вступу країн регіону Західних Балкан відкривають довгострокову перспективу Союзу з тридцятьма п'ятьма і більше членами [49, р. 3]. Хоча не можна очікувати, що жодна з цих країн приєднається найближчим часом, питання про те, як такий великий і неоднорідний ЄС зможе зберегти свою здатність діяти узгоджено, неминуче постане в майбутньому.

Незважаючи на неспокійні обставини, завершення Конференції про майбутнє Європи – із ухваленням її остаточного звіту в травні 2022 р., незабаром після президентських виборів у Франції – збіглося з «вікном можливостей» для проведення європейських реформ. До європейських виборів у травні 2024 р. не очікується жодних великих національних виборів (за винятком Італії). Замість цього мають бути запроваджені найважливіші законодавчі проекти, зокрема Зелений курс та цифрове регулювання. В очікування європейських виборів 2024 р. Європейський Парламент також опублікував пропозицію щодо транснаціональних виборчих списків із головними кандидатами від усього ЄС [29].

Конференція виникла як складне утворення, яке складається з трьох рівнів, що відображає міжінституційне суперництво щодо цілей, структури та методів реформування ЄС. Цей аспект необхідно брати до уваги під час аналізу та подальшого спостереження. Перший рівень – участь громадськості. Це був найбільш інноваційний аспект, який мав на меті зробити загальноєвропейський внесок щодо майбутнього Союзу. Для цього було створено багатомовну консультативну платформу, де громадяни мали змогу висловлювати та обговорювати ідеї щодо розвитку ЄС. Однак рівень участі дещо розчарував організаторів: 19 000 пропозицій від лише 50 000 активних користувачів у всьому ЄС [49, р. 3]. Уважніше вивчення наданих пропозицій показує, що платформа в основному приваблювала людей, які були явно «за» або «проти»

ЄС, тобто представляли протилежні полюси настроїв громадськості. Отже, це не було широким репрезентативним відображенням європейської громадської думки, і воно не може забезпечити політичну легітимність на користь (чи проти) будь-якої конкретної політичної позиції.

Щоб отримати більш репрезентативне уявлення, були організовані європейські та національні секції (групи) громадян, до яких увійшли громадяни з усіх держав-членів, відібраних для створення репрезентативної випадкової вибірки. Разом вони підготували рекомендації щодо розвитку ЄС у чотирьох сферах [22]:

1. «Сильніша економіка, соціальна справедливість та робочі місця / Освіта, культура, молодь і спорт / Цифрова трансформація» (Ірландія, Дублін, 25 – 27 лютого 2022 р.);

2. «Європейська демократія / Цінності та права, верховенство права, безпека» (Італія, Флоренція, грудень 2021 р.);

3. «Зміна клімату, навколишнє середовище / Здоров'я» (Польща, Варшава, січень 2022 р.);

4. «ЄС у світі / Міграція» (Франція, Страсбург, березень 2022 р.).

Таким чином, громадські секції охоплювали інституційні питання, а також питання, що стосувалися широкого кола сфер політики ЄС. Незважаючи на те, що громадські секції, як і платформа, привернули мало уваги ЗМІ, їх репрезентативний характер і загальноєвропейський склад дійсно пропонують унікальне розуміння побажань і очікувань європейських громадян [30].

Другим рівнем Конференції було пленарне засідання, на якому були представлені різні інституції Союзу. За своїм складом він нагадував Конвент про внесення змін до договорів ЄС: 108 депутатів Європейського парламенту, 108 представників від національних парламентів, 54 представники держав-членів від Ради ЄС та три від Європейської Комісії, плюс 108 від груп громадян. Також були представлені Комітет регіонів, Економічний і соціальний комітет, регіональні та місцеві органи влади, соціальні партнери та громадянське суспільство. Майже 450 учасників пленуму сформули дев'ять

робочих груп. Опір з боку Ради ЄС затримав їх заснування, і лише ближче до кінця Конференції робочі групи запрацювали належним чином. Їх висновки були включені до остаточного звіту разом із рекомендаціями секцій громадян [49, р. 3].

Справжні повноваження приймати рішення були на третьому рівні, тобто виконавчої ради. Це гарантувало, що Конференцією керували центральні інститути ЄС: Рада ЄС (представлена країнами, які послідовно головували в Раді ЄС останні півтора року; на вирішальній фазі це була Франція), Європейська Комісія та Європейський Парламент. Виконавча рада сформулювала одностайний остаточний звіт і офіційно представила його трьом інститутам ЄС 9 травня 2022 р. Остаточний звіт по суті містить перелік рекомендацій громадських груп і доповнює їх окремими аспектами з он-лайн-платформи та пленарної сесії кожної групи. Загалом він містить 49 пропозицій із 320 заходами, які охоплюють увесь спектр політики ЄС [20].

Тепер три інститути мають зробити висновки зі звіту відповідно до їх компетенції та відповідно до Договору про Європейський Союз (ДЄС). Іншими словами, політично найважливіший етап конференції ще попереду: політичний процес перетворення пропозицій у реальні реформи шляхом прийняття вторинного законодавства чи ухвалення поправок до Договору. Імплементация матиме вирішальне значення. Саме тут стане зрозуміло, чи може експеримент з проведенням масштабної і тривалої Конференції зробити внесок у розвиток ЄС, чи остаточний звіт буде просто визнано інститутами та згодом відкладено в довгу шухляду.

Інституційна боротьба за результати. Експерти стверджують, що ані в публічній сфері, ані в європейській політиці Конференція про майбутнє Європи не дала поштовху для сильних реформ [74]. Проте (або, можливо, саме з цієї причини) можна зробити три дуже різні висновки [49, р. 4 – 6]:

1. Громадяни очікують, що ЄС візьме на себе відповідальність. Відібрані у представницький спосіб групи громадян, тобто зібрані з усіх держав-членів ЄС, закликають ЄС взяти на себе більше відповідальності та діяти більш

прозоро. Найоригінальніший підсумок конференції можна знайти в їхніх рекомендаціях, які складають основну частину підсумкового звіту. Показовим є аналіз рекомендацій. Із загалом 178-ми рекомендацій 66 стосуються регулювання єдиного внутрішнього ринку, як прототипу сфери компетенції ЄС. Громадяни хочуть, щоб ЄС використовував свої регуляторні повноваження, щоб підготувати Європу до майбутнього шляхом просування енергетичної трансформації, створення стимулів для більш сталого сільського господарства, посилення охорони праці, поліпшення захисту даних, сприяння конвергенції в Європі та запровадження встановлення жорсткіших і стійкіших стандартів імпорту. Рекомендації також вказують на такі важливі проблеми, як: участь громадськості (18), міграція (17), освіта (15), розширення законодавчої компетенції ЄС (11) та Союз охорони здоров'я (11).

Усі громадські групи також висловили бажання, щоб Союз покращив свою комунікацію з громадськістю щодо політики та законодавчих проектів, а також повідомляв загальну інформацію про свою роботу в більш зрозумілій формі. Наприклад, громадські групи пропонували в різних контекстах створити он-лайн-інструмент, яким керує ЄС і пропонуватиме: загальну інформацію про інститути та політику ЄС; перевірену політична інформацію та контрдезінформацію; перевірку фактів; он-лайн-референдуми; та дискусії з політиками. Було також чітко висловлено бажання ширшої участі в політичних процесах ЄС, і було запропоновано продовжити впровадження нововведень в організацію та регламент Конференції як постійного форуму громадян. Учасники, очевидно, відчули можливість зробити внесок у Конференцію як бажану та корисну можливість зіграти роль у формуванні дискусій у всьому ЄС.

З одного боку, рекомендації громадян чітко вказують на те, що існуючі великі проекти ЄС, такі як Зелений курс, цифровий порядок денний і Європейський союз охорони здоров'я розглядаються як цілком легітимні. З іншого – ентузіазм щодо поправок до Договору є набагато менш очевидним. Лише 13 рекомендацій передбачають дії, які однозначно потребуватимуть

поправки до Договору. Останні включають питання гармонізації фіскальної політики та податкових правил у межах ЄС, проведення загальноєвропейських референдумів, податків ЄС на великі корпорації, зміну назв інститутів ЄС, розширення повноважень ЄС щодо політики охорони здоров'я, європейської конституції, федералізації ЄС і скасування принципу одностайності у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). Усі інші рекомендації можуть бути імплементовані шляхом законодавчих процесів Союзу без необхідності повторного відкриття Договорів.

2. Європейський Парламент хоче внести зміни до договору. Європейський Парламент має зовсім інше бачення й тлумачення результатів Конференції. Коли створювалася Конференція щодо майбутнього Європи, більшість членів Європарламенту – на відміну від Комісії та Ради ЄС – вимагали включення в її мандат можливості внесення змін до Договору. І коли був підготовлений остаточний звіт, члени Європарламенту, які брали участь, переконалися, що пропозиції, які вимагають поправок до Договору, набувають більшого значення, ніж у початкових рекомендаціях груп громадян. Подібно до того, як інститути ЄС сперечалися про мандат перед проведенням Конференції, тепер вони по-різному тлумачать її результати. Ні сама конференція, ні пандемія Covid 19, ні війна в Україні нічого не зробили для того, щоб суттєво зрушити позиції.

Отже, більшість у Європейському Парламенті бачить свою вимогу щодо внесення змін до Договору підтвердженою. У своїх відповідях на Конференцію Парламент підкреслив, що заходи, перелічені в остаточному звіті, мають бути реалізовані в максимально можливому обсязі – у такий спосіб підвищуючи ті аспекти, які вимагають поправок до Договору. На другому етапі Конференції в червні 2022 р. Парламент скористався своїм правом пропонувати поправки до Договору відповідно до статті 48 Договору про Європейський Союз (ДЄС) [67], що в кінцевому підсумку привело б до скликання Конвенту. Це нове, враховуючи, що всі успішні поправки до Договорів на сьогоднішній день були ініційовані державами-членами в Європейській Раді, чие схвалення як

«господаря Договорів» залишається необхідним.

Ініціатива Європейського Парламенту, таким чином, пропонує врахування максимального обсягу поправок до Договору для подальшого обговорення. Парламент висуває п'ять конкретних пропозицій.

По-перше, Парламент вимагає широкого переходу від одностайності до голосування кваліфікованою більшістю в Раді ЄС, щоб поліпшити здатність Союзу вживати узгоджених дій. Як приклад Парламент називає рішення щодо санкцій у зовнішній політиці та політиці безпеки, особливо після запеклого торгу щодо шостого пакету санкцій проти росії, де Угорщині були зроблені суттєві поступки, щоб завершити понад чотири тижні внутрішніх переговорів [12]. Насправді, якщо є політична воля, перехід до мажоритарного голосування може бути здійснений у будь-який час без суттєвих поправок до Договору за допомогою так званого положення про перехід (ст. 48 (7) ДЄС). Однак саме рішення вимагає одностайності та підлягатиме національному схваленню в різних державах-членах, включаючи Німеччину.

Друга пропозиція тісно пов'язана з першою: змінити статтю 48 (7) ДЄС у такий спосіб, щоб кваліфікована більшість була достатньою для переходу від одностайності до голосування більшістю. Незважаючи на технічну природу, така зміна могла б надовго змінити характер ЄС, оскільки дозволила б ухвалювати рішення більшістю в усіх сферах політики, навіть проти волі окремих держав-членів, і як така нейтралізує важіль національного вето. Таким чином, це збільшило б потребу в європейській демократичній легітимності. Ймовірно, це також зустрине твердий опір з боку держав-членів.

По-третє, Європарламент закликає розширити компетенцію ЄС, зокрема в політиці охорони здоров'я (у відповідь на пандемію), а також у сферах енергетики, оборони, економічної та соціальної політики. Ця вимога найбільш тісно пов'язана з дискусіями на Конференції, де громадяни-учасники також виступали за розширення компетенції ЄС у таких сферах, як охорона здоров'я. Проте пропозиція Парламенту залишається нечіткою. Розширення повноважень у такий спосіб вимагало б комплексних поправок до Договору з проведенням

Конвенту та міжурядової конференції для остаточного обговорення деталей.

По-четверте, Європейський Парламент вимагає права власної ініціативи та повного голосу щодо бюджету ЄС. Це давні вимоги Парламенту, які лише неявно підтримуються Конференцією. У разі подальшого поглиблення інтеграції, включно з розширенням голосування більшістю та новими повноваженнями, безперечно є підстави для дискусії про те, як можна зміцнити демократичну легітимність ЄС.

Нарешті, Європейський Парламент закликає посилити механізм верховенства права згідно зі статтею 7 ДЄС, посиливши саму процедуру та чітко вказавши, які заходи ЄС може застосувати у разі порушення його основних цінностей. Однак для вдосконалення інструментів верховенства права у такий спосіб знадобиться схвалення та ратифікація всіх двадцяти семи держав-членів, включаючи Польщу та Угорщину, у яких саме з дотриманням принципу верховенства права останніми роками є серйозні проблеми [11].

Загалом найближчими до обговорення на Конференції були пропозиції щодо розширення мажоритарного голосування та повноважень ЄС. Перше також було б можливим без значних поправок до Договору та скликання Конвенту. Найсильніший опір, ймовірно, зустрінуть ті ініціативи, які прагнуть розширити та зміцнити право Європейського Парламенту забезпечувати верховенство права або різко спростити перехідну клаузулу (застереження в установчих Договорах ЄС, яке дозволяє змінювати законодавчу процедуру без офіційного внесення змін до них) [52].

3. Держави-члени виявилися розділеними. Ще до того, як Конференція щодо майбутнього Європи навіть не почалася, було очевидно, що вона не викликала ентузіазму в ряді держав-членів [13]. Коли Конференція таки почалася, група з дванадцяти держав-членів (Австрія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Ірландія, Латвія, Литва, Мальта, Нідерланди, Словаччина та Швеція) виступили у спільному неофіційному документі щодо більш обмежувального мандату цього форуму і повне виключення з порядку денного обговорення поправок до Договору. Коли Конференція завершилася, подібна

група з тринадцяти держав-членів – знову включно з країнами Північної Європи та Балтії, а також державами-членами Центральної та Східної Європи (Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Польща, Румунія та Словенія), а також Мальта – опублікував інший неофіційний документ, в якому виступили проти максималістського тлумачення пропозицій Конференції Європейським Парламентом та відхилили поправки до Договору, принаймні на поточному етапі.

У відповідь шість західноєвропейських держав (Бельгія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди та Іспанія) опублікували власний неофіційний документ, у якому вони виступають за реформи, включаючи можливість внесення змін до Договору [48]. Разом із Францією (яка на той момент головувала в Раді ЄС і тому не змогла підписати) ці держави становлять більшість населення ЄС. З іншого боку, разом з Угорщиною, яка явно виступає проти поправок до Договору, спрямованих на розширення повноважень ЄС, тринадцять країн, які відкидають поправки до Договору, представляють більшість держав-членів ЄС. Таким чином, Конференція не сприяла пошуку компромісу щодо поправок до Договору, лише Нідерланди змінили свою сторону після зміни уряду.

Спротив поправкам до договору має різні причини. Загалом ентузіазм щодо подальшого поглиблення інтеграції особливо слабкий у північно-східних державах-членах. Держави Центральної та Східної Європи не готові поступитися подальшим суверенітетом на користь ЄС після того, як відновили свій повний суверенітет лише тридцять років тому після розвалу створеного СРСР Східного блоку. Держави-члени Північної Європи стурбовані тим, щоб регуляторні повноваження ЄС не проникали занадто далеко в їхні повноваження щодо прийняття рішень на національному рівні, особливо в податковій та фіскальній політиці, у соціальній політиці та в інших сферах, які мають відношення до усталеної моделі держави загального добробуту в Північній Європі.

Експерти наголошують на тому, що час також має значення [49, р. 6]. У

ході російської війни в Україні держави-члени Північної, Центральної та Східної Європи дедалі більше зближуються в оцінці ситуації та у своєму баченні курсу, яким мають йти західні партнери України. Для держав, географічно близьких до росії, пріоритетом є забезпечення того, щоб рф не могла напасти на іншого сусіда. Ця жорсткіша лінія, яка вимагає явної поразки росії, суперечить більш обережному підходу Німеччини та Франції, згідно з яким не спляють усі мости й починають думати – навіть зараз – про те, як реконфігурувати відносини з росією після війни. Північно-східні держави-члени вважають нинішній момент, коли війна в Європі, ймовірно, триватиме протягом тривалого часу, як особливо небезпечний і стратегічно нерозумний момент для початку інституційного процесу внесення змін до Договору, як пропонують Франція та Німеччина. В їхніх очах такий процес зв'язав би величезні ресурси та поглинув би увагу, яка вкрай необхідна для підтримки України та зміцнення європейської безпеки загалом.

Таким чином, ЄС стикається з черговим серйозним випробуванням. Конференція щодо майбутнього Європи була сильно затьмарена зовнішніми подіями, і її спроможність зробити внесок у дискусію щодо необхідних реформ була обмеженою. Легітимність представницьких груп громадян була недостатньою для досягнення мети, а пленарне засідання не змогло подолати протилежні інтереси між інститутами ЄС та всередині них. Зокрема, у ході Конференції майже не змінилися табори держав, які підтримують або виступають проти поправок до установчого Договору. Тим не менш, із процесу та підсумкового звіту можна зробити чотири висновки, які є ключовими для дебатів щодо реформування ЄС: по-перше, рекомендації, підготовлені групами громадян, демонструють очікування, які громадяни покладають на ЄС; по-друге, рекомендації громадських груп відображають постійну вимогу, щоб ЄС став більш прозорим, краще комунікував (також поза межами експерименту з проведення Конференції) і пропонував більше можливостей для залучення громадськості; по-третє, спроба залишити питання про поправки до Договору явно відкритим (ані включити його в повноваження Конференції, ані

виключити його) зазнала невдачі; по-четверте, відновилося перетягування канату щодо стратегічного напрямку ЄС, зокрема стосовно швидке членство України та інших країн в ЄС з геополітичних міркувань.

2.2. Пакет розширення ЄС в 2022 р.: ключові аспекти

Європейська Комісія 12 жовтня 2022 р. прийняла щорічне повідомлення «Пакет розширення на 2022 рік» [19], у якому детально оцінюється поточний стан і прогрес, досягнутий країнами-кандидатами а потенційними кандидатами – Західними Балканами та Туреччиною – на їхньому шляху до ЄС, з особливим акцентом на впровадженні фундаментальних реформ, а також як чітке керівництво щодо пріоритетів майбутніх реформ [10].

Представляючи Пакет розширення 2022 р. європейський комісар з питань розширення і сусідства Олівер Варгеї насамперед зазначив, що світ змінився і відбулися важливі події також у порядку денному розширення ЄС. По-перше, війна росії проти України докорінно змінила безпекове середовище в Європі та піддає випробуванню заснований на правилах світовий та європейський порядок. У цьому контексті, як наголосив О. Варгеї, політика розширення ЄС, як ніколи, є геостратегічною інвестицією в довгостроковий мир, стабільність і безпеку Європейського континенту. По-друге, у відповідь на початок війни Україна, Молдова та Грузія вирішили подати заявку на членство в ЄС. Ці рішення країн-партнерів підкреслюють їхнє бачення центральної ролі, яку відіграє ЄС у забезпеченні миру та стабільності. Це було чітке зобов'язання та вибір стосовно ЄС [56].

У червні 2022 р. лідери ЄС визнали європейську перспективу України, Грузії та Молдови, надавши статус країни-кандидата Україні та Молдові, а також надавши статус потенційної країни-кандидата Грузії після виконання цією країною пріоритетів, зазначених у висновку Комісії. Нарешті, у липні 2022 р. ЄС провів перші міжурядові конференції з Албанією та Північною Македонією [37]. Це сталося після рішення Ради від 25 березня 2020 р. про

відкриття переговорів про приєднання, а також після схвалення Радою 18 липня 2022 р. Рамкової програми для переговорів з Північною Македонією та Албанією відповідно до переглянутої методології розширення. В ЄС підкреслюють, що це був великий прорив, який відкрив нову сторінку в політиці розширення ЄС. Європейська Комісія негайно розпочала скринінг, як перший крок у переговорному процесі. Західні Балкани є частиною європейської родини і залишаються для ЄС пріоритетом. Європейський комісар наголосив, що це в стратегічних інтересах ЄС і важливо для їхньої власної стабільності та процвітання, щоб усі шість країн регіону Західних Балкан вступили в ЄС якомога швидше [56].

О. Варгеї чітко сказав, що він востаннє представляє звіти щодо 7 країн. Пакет розширення 2022 охоплює Західні Балкани та Туреччину, але з наступного 2023 р. Європейська Комісія звітуватиме про 10 країн, включаючи Україну, Молдову та Грузію, як частину регулярного та щорічного пакету розширення [56]. Крім того, до кінця 2022 р. Європейська Комісія представила оцінку спроможності трьох країн, тобто України, Молдови та Грузії, взяти на себе зобов'язання членства в ЄС [33]. Це так звані аналітичні звіти *acquis*, яких не було у висновках Комісії наданих в 2022 р. Єврокомісар також наголосив, що звіти Комісії пропонують фактичну і справедливую оцінку та чіткі вказівки, щоб дозволити партнерам ЄС визначити, куди їм потрібно рухатися швидше шляхом реформ, щоб досягти відчутного поступу в процесі європейської інтеграції.

Комісія рекомендувала Раді ЄС надати Боснії та Герцеговині статус кандидата за умови, що буде зроблено ряд кроків для зміцнення демократії, функціональності державних інституцій, верховенства права, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, гарантування свободи ЗМІ та управління міграцією в країні. Комісія запевнила, що продовжуватиме підтримувати реформи та прискорювати інтеграцію країн регіону Західних Балкан загалом [19].

Західні Балкани. У цьогорічному Пакеті розширення Комісія зосередила особливу увагу на виконанні Економічного та інвестиційного плану для Західних Балкан [70], який був розпочатий більше 2-х років тому. План включає 9 млрд євро фінансування ЄС за програмою ІРА та можливість залучити 20 млрд євро інвестицій протягом наступних шести років. Частина цього фінансування вже надійшла. За останні 2 роки в ЄС прийняли 1,2 млрд євро інвестиційних грантів у рамках Інвестиційної програми Західних Балкан (WBIF) з метою фінансування 24-х провідних проектів із загальною інвестиційною вартістю 3,4 млрд євро. Виконання Економічного та інвестиційного плану також є ключовим у подоланні енергетичної кризи, спричиненої російською агресією. Тепер ЄС має намір зосередитися на інвестиціях, які з часом можуть допомогти країнам-партнерам на Західних Балканах поліпшити свою енергетичну безпеку [56].

В 2021 р. було схвалено для фінансування шість проектів у сфері відновлюваної енергетики, включаючи реконструкцію гідроелектростанції в Албанії, три проекти сонячних електростанцій у Північній Македонії та Албанії та проект інтелектуального обліку в системі розподілу електроенергії в Сербії. Також було виділено кошти на будівництво ділянки Трансбалканського електричного коридору. Загальні інвестиції оцінюються в 472 млн євро: Solar4Kosovo – фотоелектрична станція потужністю 100 МВт; Solar4Kosovo 2 – сонячне централізоване теплопостачання в столиці країни Приштині; третій етап реконструкції шести гідроелектростанцій у Північній Македонії; фаза 2 вітропарк у Богданчі в Північній Македонії; реконструкція каскаду Власинської ГЕС у Сербії; ВЕС Костолац в Сербії [31].

ЄС фінансує будівництво газового інтерконектору Сербія – Болгарія, який є фізичною передумовою для відкриття газового ринку Сербії для неросійських джерел газу. ЄС профінансував болгарську ділянку газопроводу 27,6 млн євро в рамках програми Connecting Europe Facility Energy та 6 млн євро зі структурних фондів. Комісія також профінансувала сербську ділянку трубопроводу за допомогою гранту ЄС у розмірі 49,6 млн євро за допомогою

Інструменту допомоги напередодні вступу (ІРА). Газопровід матиме довжину 170 км (62 км у Болгарії та 108 км у Сербії) і заплановану пропускну здатність 1,8 млрд кубометрів газу на рік із можливістю реверсу [60]. Зараз ЄС тісно співпрацює з міжнародними фінансовими установами та своїми партнерами з регіону Західних Балкан, щоб прискорити розробку та розгортання додаткових проектів у сфері енергоефективності та енергетичного переходу.

В Повідомленні Європейської Комісії зазначається, що у випадку Чорногорії пріоритетом для подальшого загального прогресу цієї країни у переговорах про вступ залишається виконання тимчасових контрольних показників верховенства права, встановлених у розділах 23 і 24 *Acquis communautaire* – правового доробку ЄС. Щоб досягти цієї віхи, Чорногорії необхідно активізувати свої зусилля для вирішення невирішених питань, у тому числі у таких важливих сферах, як свобода слова та свобода ЗМІ, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, а також довіра до судової влади. Це вимагає керівництва країною політичної стабільності та конструктивної участі всіх зацікавлених сторін, що приведе до створення стабільного уряду та досягнення широкого політичного консенсусу в національному парламенті щодо ключових реформ [10].

Згідно з висновком Комісії, Сербія має першочергово сформувати уряд, твердо відданий стратегічному напрямку ЄС і шляху реформ. Країні потрібна подальша робота та політична відданість для продовження і поглиблення реформ й усунення недоліків, зокрема в ключових сферах судової системи, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, свободи ЗМІ, свободи зібрань та внутрішнього розслідування військових злочинів часів Балканських воєн в 1990-х рр. Сербія також має першочергово поліпшити свою узгодженість із зовнішньою політикою та політикою безпеки ЄС, яка значно впала через небажання країни приєднатися до санкцій проти РФ за розв'язання повномасштабної війни проти України. Сербія також має рішуче боротися з усіма формами дезінформації [10].

Щодо Албанії та Північної Македонії, то в Повідомленні зазначається, що ці країни відкрили новий етап у своїх відносинах з ЄС після перших міжурядових конференцій з переговорів про вступ 19 липня 2022 р. Комісія наполягає на тому, що і Албанія, і Північна Македонія мають ще більше активізувати зусилля в ключових сферах верховенства права, боротьби з корупцією та боротьба з організованою злочинністю. Албанія також має вирішити проблеми прав власності, меншин і свободи слова [19].

У червні 2022 р. Європейська Рада висловила готовність надати Боснії і Герцеговині статус країни-кандидата та запросила Комісію звітувати про виконання 14 ключових пріоритетів, приділяючи особливу увагу тим, які становлять набір основоположних реформ. Незважаючи на політичні потрясіння та загальні вибори 2 жовтня 2021 р., лідери політичних партій, представлених у Парламентській асамблеї Боснії і Герцеговини в червні 2022 р., взяли на себе зобов'язання щодо принципів забезпечення функціональності Боснії і Герцеговини, яка просувається європейським шляхом. Виконання 14 ключових пріоритетів з Висновку Комісії щодо заявки країни на членство [18] в ЄС дозволить рекомендувати розпочати переговори про вступ до ЄС. У грудні 2022 року Рада ЄС рекомендувала надати Боснії і Герцеговині статус кандидата в ЄС з умовами [8]. Країна повинна здійснити кроки, зазначені в рекомендації Європейської комісії від жовтня 2022 року [3] щодо зміцнення верховенства права, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, управління міграцією та основних прав. 15 грудня 2022 р. Боснія і Герцеговина офіційно отримала статус країни-кандидата на вступ в ЄС [1].

Стосовно Косово Комісія акцентувала на необхідності активізації країною зусиль для зміцнення демократії, державного управління, верховенства права та боротьби з корупцією. Комісія дотримується своєї оцінки від липня 2018 р. [57], згідно з якою Косово виконало всі контрольні показники лібералізації візового режиму, і цю пропозицію, яка все ще знаходиться на розгляді в Раді ЄС, слід розглядати як невідкладну.

Щодо нормалізації відносин, хоча як Сербія, так і Косово продовжують брати участь у діалозі, ЄС очікує, що обидві сторони братимуть більш конструктивну участь у переговорах щодо юридично зобов'язуючої угоди про нормалізацію в найближчий період і проявлятимуть гнучкість, щоб швидко і результативно досягнути конкретного поступу.

Туреччина. Європейська Комісія вкотре наголошує, що у сфері демократії, верховенства права та фундаментальних прав Туреччині необхідно першочергово змінити негативну тенденцію, звернувшись до послаблення ефективної системи стримувань і противаг у політичній системі. Діалог щодо верховенства права та основних прав залишається невід'ємною частиною відносин між ЄС і Туреччиною. В повідомленні констатується, що факти, що лежать в основі зробленої Комісією оцінки стосовно того, що переговори про вступ Туреччини фактично зайшли в глухий кут, все ще є актуальними [10].

Європейська Рада неодноразово підтверджувала свою стратегічну зацікавленість у стабільному та безпечному середовищі у Східному Середземномор'ї та в розвитку співпраці та взаємовигідних відносин з Туреччиною. Однак, Комісія з жалем зазначає, що ситуація у Східному Середземномор'ї знову загострилася. Туреччина повинна поважати суверенітет і територіальну цілісність усіх держав-членів ЄС.

Тривала політика Туреччини щодо неприєднання до обмежувальних заходів проти росії [2] викликає занепокоєння через вільний обіг товарів, включаючи товари подвійного використання, в межах Митного союзу ЄС – Туреччина. Туреччині також необхідно вжити рішучих кроків для покращення узгодженості зі спільною зовнішньою та безпековою політикою ЄС (СЗПБ), включаючи обмежувальні заходи ЄС, і уникати дій, які суперечать її заявленій меті приєднатися до ЄС [10].

Туреччина залишається ключовим партнером ЄС у важливих сферах спільного інтересу, таких як міграція, боротьба з тероризмом, економіка, торгівля, енергетика, продовольча безпека та транспорт. Тривають діалоги на високому рівні та спостерігається активізація взаємодія сторін в цих сферах.

Туреччина сприяла налагодженню діалогу між росією та Україною, а також відіграла ключову роль в досягненні так званої зернової угоди про експорт українського зерна, хоча президент Туреччини також вирішив розширити торгові та фінансові відносини з Росією [10].

Таким чином, політика розширення – це геостратегічна інвестиція ЄС в мир, стабільність, безпеку та соціально-економічне зростання Європейського континенту. Кожного року політика розширення знаходиться в центрі уваги. Причина цього дуже проста: політика розширення включає все, що ЄС може запропонувати своїм партнерам. У спільних інтересах європейців прискорити процес інтеграції, починаючи з країн регіону Західних Балкан. Вже багато років ЄС інвестує, щоб наблизити їх і нарешті приєднати до Європейського Союзу. Останні місяці та події продемонстрували те, як ідея приєднання до Союзу, заснованого на свободі, демократії, верховенстві права та захисті основоположних прав, залишається потужним баченням для багатьох громадян Європейського континенту. Судячи зі змісту останнього за часом пакету розширення, ЄС повною мірою усвідомлює власну відповідальність – виправдати ці сподівання. ЄС також продовжує подальше зміцнення політики розширення на основі суворих, але справедливих умов і принципу власних заслуг кожної країни, яка хоче вступити в Союз.

2.3. Новий порядок денний політики розширення ЄС: особливості в контексті сучасних викликів

Політика ЄС щодо України: стратегія та реалізація. Відносини між ЄС та Україною природним чином визначаються різними внутрішніми та міжнародними політичними та економічними факторами. Підхід ЄС до України розвивався у чотири позначені етапи, які відображають поворотні моменти у внутрішньому розвитку України, а також у зовнішньому середовищі.

Етап 1 (1991 – 2004): ледве в полі зору ЄС. Після проголошення незалежності від СРСР 24 серпня 1991 р. Україна функціонувала як

конституційна демократія, очолювана Президентом і керована однопалатним парламентом з 450 депутатів (Верховна Рада України). 1990-ті роки характеризувалися економічними труднощами, наполовину здійсненими інституційними та ринковими реформами та появою олігархічного режиму, сповненого серйозних корупційних скандалів [43].

Протягом більшої частини цього періоду відносини між ЄС та Україною номінально регулювалися стандартною Угодою про партнерство та співробітництво (УПС), яка була підписана 16 червня 1994 р. Проте той факт, що знадобилося два роки для тимчасового застосування торговельної частини УПС, і ще два роки для повної ратифікації УПС, загалом відображають низький пріоритет, який ЄС та його держави-члени надають Україні часів президента Л. Кучми. Небажання української влади виходити за межі просто технічної імплементації УПС, недотримання нею певних договірних зобов'язань через неправильне застосування, протекціонізм чи відверту бюрократичну зневагу, спричинило до фактичної відмови ЄС глибше та ширше залучати Україну не лише до інтеграційних процесів, а й до економічного співробітництва. Послідовні заяви України про намір претендувати на членство в ЄС [55] були ввічливо проігноровані [55]. ЄС зайняв стриманий підхід і лише підтвердив, що «вітає європейські прагнення України» [28], тоді як Україна проводила так звану «багатовекторну» зовнішню політику, коливаючись між прозахідним і проросійським курсом [43].

2 етап (2004 – 2014 рр.): Поліпшення відносин ЄС із новими східними сусідами. 2004 рік став переломним моментом як для ЄС, який прийняв десять нових держав-членів із Центральної та Східної Європи, а також Балтії, так і для України, де внутрішнє невдоволення корумпованим і неефективним керівництвом і фальсифікацією виборів призвело до так званої «помаранчевої революції», відзначеної вимогами українців щодо реальної демократії та курсу на європейську інтеграцію. Обидві ці знакові події сприяли зміцненню відносин між Україною та ЄС.

З перспективою розширення на Схід у Західній Європі поступово

пробудилася ідея про те, що Україна стане одним із найбільших і стратегічно найважливіших сусідів ЄС. Дійсно, Європейська стратегія безпеки 2003 р. визнала, що «навіть в епоху глобалізації географія все ще є важливою». [23]. Виходячи з інтересів мати на своїх кордонах мирні, добре керовані та процвітаючі країни, ЄС призначив сама по собі завдання сприяти створенню «кола друзів» [71]. Започаткування Європейської політики сусідства (ЄПС) було відповіддю Європейської Комісії на бажання держав-членів розробити нову стратегію напередодні розширення у травні 2004 р., щоб пом'якшити наслідки виключення для таких країн, як Україну, Білорусь і Молдову, як і три країни Південного Кавказу (Азербайджан, Вірменія, Грузія), і запобігти тому, щоб вони опинилися в невідгідному становищі через зміну кордонів ЄС після масштабного розширення.

За «великим вибухом» розширення незабаром послідувала Помаранчева революція в Україні. У листопаді 2004 р. сотні тисяч українців вийшли на вулиці Києва, щоб протестувати проти фальсифікації президентських виборів [50]. Протести привели до офіційного проголошення третього туру виборів і обрання проєвропейського кандидата Віктора Ющенка на посаду президента. Нове керівництво підтвердило свою рішучість прискорити реформи, щоб наблизити Україну до стандартів ЄС. Нова влада також проголосило мету набуття повноправного членства в ЄС і звернулася до ЄС з проханням надати перспективу членства. Однак ЄС дотримувався юридично неспроможної позиції, що беззаперечно «європейським» країнам, таким як Україна, можна було б відмовити в перспективі членства. Було очевидно, що нещодавно розпочата ЄПС, задумана як заміна політики розширення, не відповідала очікуванням України.

Україні була запропонована нова поглиблена Угода (УПС втратив чинність в лютому 2008 р.), яка включала суттєвий компонент економічної інтеграції шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), але Україні було відмовлено в політичній інтеграції у формі формального інституційного включення до структур ЄС. Нова угода, відома

тепер як Угода про асоціацію між Україною та ЄС, була розроблена сторонами протягом 2007 – 2012 років. Однак Віктор Янукович, обраний, врешті – решт, президентом України у 2010 р., піддався російському тиску та зробив різкий поворот, призупинивши підготовку до підписання УА/ПВЗВТ, а потім офіційно відмовившись підписати готовий документ на саміті Східного партнерства у Вільнюсі в листопаді 2013 р., невдовзі після зустрічі з путіним у Сочі. Цей геополітичний зсув спровокував масові протести, відомі як «Євромайдан» або «Революція гідності», по всій країні. У лютому 2014 р. на Майдані почалися вбивства протестувальників, після чого Янукович і його оточення втекли з країни, а проєвропейські, промайданівські сили у Верховній Раді України взяли на себе лідерство у проведенні рішучих реформ та реалізації курсу на європейську інтеграцію.

Етап 3 (2014 – 2022): У відмові від загострення геополітичної конкуренції. Перемога Євромайдану означала явний вихід України зі сфери впливу Росії на користь проєвропейського шляху. Намагаючись заблокувати цей шлях, росія окупувала Крим і розпалила війну на Донбасі в березні 2014 р. Тим не менш, Угода про асоціацію між Україною та ЄС була підписана в червні 2014 р. новообраним Президентом України Петром Порошенком і повністю набула чинності 1 вересня 2017 р. [9]. Передвиборчі пропозиції П. Порошенка щодо Європейського порядку денного принесли йому явну перемогу на виборах. Він отримав підтримку більшості в усіх регіонах України. Угода про асоціацію запустила процес реформ у різних секторах, включаючи децентралізацію влади та боротьбу з корупцією. ЄС надав істотну політичну, фінансову та організаційну підтримку реформам, хоча й все ще не реагував на прагнення України отримати перспективу членства. Реалізація ПВЗВТ наблизила українську економіку до єдиного ринку ЄС шляхом поширення правил і норм ЄС на різні сектори та створення інституційної бази для регуляторного зближення з ЄС [26]. Одним із прямих, які ЄС запропонував для стимулювання реформ, була лібералізація візового режиму, яка набула чинності в червні 2017 р. В листопаді 2018 р. для подальшого закріплення

євроатлантичного курсу країни Верховна Рада України попередньо схвалила зміни до Конституції України «щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [7].

РФ шукала нових важелів впливу на Україну шляхом окупації Криму та, разом зі своїми ставлениками, окремих районів Донецької та Луганської областей України в 2014 р. [45; 16]. Відразу після подій на Майдані в лютому, росія перекинула свої війська без розпізнавальних знаків до Криму, де у березні 2014 р. відбувся фейковий референдум про «приєднання до росії». Після цього росія спробувала дестабілізувати ситуацію на Сході та Півдні України та, маніпулюючи існуючим незадоволенням Києвом, створити «сепаратистські» рухи в усіх регіонах, які були йти за кримським сценарієм. Активна протидія українського населення та влади запобігла цьому скрізь, окрім частини Донецької та Луганської областей, де у квітні 2014 р. почалася відкрита війна між українською армією та російськими окупаційними силами та колабораціоністами з місцевих [72].

Оскільки українсько-російська війна став гарячою у 2014 р., ЄС не хотів і не міг безпосередньо втручатися, але збільшив підтримку реформаторських зусиль України [73]. ЄС відмовився визнати незаконну анексію Криму росією та запровадив санкції проти рф, але, крім цього, не взяв активної ролі в процесі врегулювання конфлікту. Слід також зазначити, що в ЄС зростало визнання того, що його енергетична залежність від росії є надто критичною за обставин, що склались [35], але Союзом мало було зроблено для її зменшення – навпаки, Німеччина продовжила будівництво газопроводу «Північний потік-2», який в обхід України з'єднує її з росією, що неминуче мало посилити залежність Німеччини від російських поставок і зробити Україну більш вразливою для тиску з боку Москви.

Етап 4 (2022 – дотепер): Пробудження геополітичного Союзу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну було зустрінuto сильною та креативною відповіддю ЄС, яка мобілізувала весь набір інструментів

зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Одразу після повномасштабного вторгнення, 28 лютого 2022 р., Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС. З огляду на рішучість України відстоювати свій проєвропейський вибір і підтвердження своєї нормативної відданості європейським цінностям, держави-члени ЄС змінили курс і позитивно відреагували на заявку України, надавши їй статус країни-кандидата в червні 2022 р. [34]. Хоча можна очікувати, на Україну очікує довгий і звивистий шлях до повного вступу в ЄС, зміна політики є сутнісною та глибоко змінює наратив, на якому ЄС будував свої відносини з країнами своєї східної периферії за останні два десятиліття. Одним словом, війна росії в Україні суттєво змінила уявлення держав-членів ЄС про європейський політичний порядок та місце України в ньому.

Неспровокована загарбницька війна також привела до глибокого перегляду зовнішньої політики ЄС щодо росії. Протягом трьох десятиліть розвиток економічної та енергетичної взаємозалежності було наріжним каменем цих відносин [54]. Тепер росія стала найбільшою загрозою для миру та стабільності в Європі, і, отже, всі сфери відносин стали сек'юритизованими [46]. Крім десяти комплексних пакетів санкцій, прийнятих ЄС тільки протягом першого року війни всі держави-члени різко обірвали свої економічні зв'язки з росією, перш за все в сфері енергетики, в якій вони доволі швидко здобули енергетичну незалежність. Це допомогло зменшити фінансові ресурси російської військової машини та зробити ЄС менш вразливим до зловмисного впливу рф.

Революційних змін зазнав і порядок денний ЄС щодо розширення. Так, резонансні виступи Президента Франції Еммануеля Макрона 9 травня 2022 р. [58] і Голови Європейської Ради Шарля Мішеля 18 травня [59] ініціювали в ЄС офіційну дискусію щодо поживлення процесу розширення. Дебати стосуються питань адекватного реагування на нові заявки на членство від України, Молдови та Грузії, а також пошуку аргументів на користь створення ширшої, всеосяжної європейської геополітичної та політичної спільноти. Крім того, колишній прем'єр-міністр Італії Енріко Летта запропонував створити

Європейську конфедерацію [32], яка об'єднала б ЄС і всі країни, які поставили за мету набуття повноправного членства в Союзі. Як стверджують експерти, в травні 202 р. Австрія також подала неофіційний документ який стосується питань розширення і політики сусідства (експерти Центру дослідження європейської політики в Брюсселі зазначають, що отримали цей документ в результаті «витоку» інформації з австрійського уряду [27, р. 1]), а канцлер Австрії нещодавно закликав до формування такого собі проміжного етапу між поглибленою співпрацею з ЄС та повним членством в Союзі, зокрема для України [17].

Отже, з огляду на вищезазначене, важливими особливостями нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів, є такі:

1. Повномасштабна війна в Україні, з початком якої три пострадянські країни – Україна, Молдова, Грузія – подали заявку на членство в ЄС, створила підґрунтя для поширення в ЄС закликів відновити застійний процес розширення та надати новий енергійний імпульс вступу країн регіону Західних Балкан. В ЄС з подачі Президента Франції Е. Макрона та Голови Європейської Ради Ш. Мішеля розпочалася фундаментальна дискусія щодо розширення ЄС і політики сусідства. Ідеї, що були озвучені, включають перегляд процедур вступу та створення суттєво ширшої нової «спільноти», яка потенційно включатиме всю Європу, за винятком рф та білорусі.

2. Якщо підсумувати пропозиції Е. Макрона, Ш. Мішеля та уряду Австрії стосовно створення нової європейської політичної спільноти та членства в ній, то можна дійти висновку, що вона охопить демократичні європейські нації без шкоди для майбутнього вступу в ЄС і не виключаючи Велику Британію, яка вийшла з Союзу в 2021 р. Іншими словами, європейська геополітична спільнота охопить простір «від Рейк'явіка до Баку чи Єревана та від Осло до Анкари. Офіційною мовою європейських інститутів це передбачає формулу ЄС + Європейський економічний простір (ЄЕП) + Туреччину + країни-учасниці Східного партнерства, які не претендують на членство. Очевидно, що в

«Ширшу Європу» потраплять країни Західних Балкан та три нові пострадянські кандидати: Україна, Молдова, Грузія.

3. Іншою важливою особливістю актуальних європейських дебатів щодо політики розширення є пошук можливостей поживити процес вступу країн регіону Західних Балкан, який нині перебуває у затяжній стагнації, і застосувати його до нових східноєвропейських кандидатів, зокрема України. Основна ідея полягає в тому, щоб відійти від сьогоденного бінарного процесу «вступ» або «вихід» на користь розгортання процесу поетапного приєднання. Перехід від етапу до етапу передбачатиме поступове залучення країн-кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до роботи в ключових інститутах ЄС та участі в окремих політиках та програмах Союзу зі збільшенням масштабу і обсягів фінансування. За правилами ЄС, все залежатиме від оцінок Європейською Комісією щодо ефективності поступу країн-кандидатів в процесі адаптації національного законодавства *acquis communautaire* ЄС (35 розділів) та кластерів чинної методології розширення.

Таким чином, з 2004 р. ЄС поступово нарощував підтримку політичних та економічних реформ в Україні. Порядок денний трансформацій залишається ключовим елементом політики ЄС щодо України. До 2022 р. основним обмеженням впливу ЄС було те, що його відповідь на європейські прагнення України обмежувалася пропозицією «політичної асоціації та економічної інтеграції». Ситуація змінилася після того, як у 2022 р. Україні було надано статус країни-кандидата. Ще одне важливе обмеження до 2022 р. полягало в тому, що безпека була другорядним питанням у відносинах, а ЄС, схоже, не мав політичної волі чи інструментів для вирішення зростаючої напруженості між Україною та росією. З 2014 р. ЄС приділяв підвищену увагу питанням безпеки, але все ще намагався триматися осторонь геополітичної конкуренції. 24 лютого 2022 р. стало історичним переломним моментом, який змусив ЄС стати учасником політики безпеки в найбільшому геополітичному конфлікті в Європі після Другої світової війни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. З'ясовано стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС. Проблематика політики розширення ЄС постійно знаходиться на науковому порядку денному європейських студій. Однак, слід зазначити, що з початком повномасштабної агресії росії проти України, яка є суверенною демократичною державою, що визначила вступ в ЄС своєю стратегічною зовнішньополітичною метою, проблеми політики розширення ЄС стали як ніколи виразними й такими, що потребують негайного вирішення. Безпрецедентна з часів Другої світової війни європейська безпекова криза змусила політиків, науковців та експертів до термінового переосмислення усталених підходів, правил і механізмів політики розширення ЄС. Починаючи з минулого року в ЄС активно обговорюються такі актуальні питання, як вплив війни на зміст, характер та методологію політики розширення. Науковців і експертів цікавить чи стане війна потужним імпульсом для перегляду європейськими лідерами та керівництвом ЄС підходів до процесу європейської інтеграції як такого і чи наважаться в ЄС сформулювати новий порядок денний політики розширення і сусідства. Популярною є також ідея поетапного вступу в ЄС: від залучення країн-кандидатів до окремих спільних політик і програм ЄС з відповідним фінансуванням до набуття повноцінного членства.

2. Досліджено досягнення та виклики сучасного порядку денного розширення ЄС. До нового етапу розширення ЄС підійшов, перебуваючи фактично на завершальній стадії економічної інтеграції – створення Економічного та валютного союзу, а також значною мірою здійснивши цілі політичного союзу. Такий результат був досягнутий протягом понад 60 років, через складний і поступовий процес інтеграції, формування правової бази та механізмів співпраці. Країни, що приєднувалися до ЄС на попередніх чотирьох етапах його розширення, входили до об'єднання на проміжних етапах розвитку Союзу й могли брати участь у формуванні його стратегії та інституційної

структури. Вступ нових членів здійснювався через компроміси при зустрічних корективах з боку ЄС, тобто за сценарієм, який навряд чи можна повторити на новому етапі розширення.

3. Проаналізовано досвід вступу в ЄС Польщі. Польща є наочним прикладом вступу в ЄС посткомуністичної країни, яка на момент падіння комуністичної влади наприкінці 1990-х рр. перебувала в глибокій політичній та соціально-економічній кризі. Стартові умови Польщі перед початком процесу європейської інтеграції були, суттєво гіршими, ніж, скажімо, в Україні. Досвід Польщі показує, що всі політичні та економічні реформи спрямовувалися на створення конкурентоспроможної, відкритої та стабільної економіки, яка відповідає європейським стандартам. Це дало Польщі можливість приступити до європейського внутрішнього ринку та скористатися перевагами членства в ЄС, такими як збільшення торгівлі, залучення інвестицій та розширення можливостей економічного розвитку.

4. Розглянуто баланс між поглибленням інтеграції та розширенням, що склався на даний момент в політиці ЄС. Нині ЄС стикається з черговим серйозним випробуванням. Конференція щодо майбутнього Європи була сильно затьмарена зовнішніми подіями, і її спроможність зробити внесок у дискусію щодо необхідних реформ була обмеженою. Легітимність представницьких груп громадян була недостатньою для досягнення мети, а пленарне засідання не змогло подолати протилежні інтереси між інститутами ЄС та всередині них. Зокрема, у ході Конференції майже не змінилися табори держав, які підтримують або виступають проти поправок до установчого Договору. Тим не менш, із процесу та підсумкового звіту можна зробити чотири висновки, які є ключовими для дебатів щодо реформування ЄС: по-перше, рекомендації, підготовлені групами громадян, демонструють очікування, які громадяни покладають на ЄС; по-друге, рекомендації громадських груп відображають постійну вимогу, щоб ЄС став більш прозорим, краще комунікував (також поза межами експерименту з проведення Конференції) і пропонував більше можливостей для залучення громадськості;

по-третє, спроба залишити питання про поправки до Договору явно відкритим (ані включити його в повноваження Конференції, ані виключити його) зазнала невдачі; по-четверте, відновилося перетягування канату щодо стратегічного напрямку ЄС, зокрема стосовно швидке членство України та інших країн в ЄС з геополітичних міркувань.

5. Проаналізовано ключові аспекти Пакету розширення ЄС в 2022 р. Політика розширення – це геостратегічна інвестиція ЄС в мир, стабільність, безпеку та соціально-економічне зростання Європейського континенту. Кожного року політика розширення знаходиться в центрі уваги. Причина цього дуже проста: політика розширення включає все, що ЄС може запропонувати своїм партнерам. У спільних інтересах європейців прискорити процес інтеграції, починаючи з країн регіону Західних Балкан. Вже багато років ЄС інвестує, щоб наблизити їх і нарешті приєднати до Європейського Союзу. Останні місяці та події продемонстрували те, як ідея приєднання до Союзу, заснованого на свободі, демократії, верховенстві права та захисті основоположних прав, залишається потужним баченням для багатьох громадян Європейського континенту. Судячи зі змісту останнього за часом пакету розширення, ЄС повною мірою усвідомлює власну відповідальність – виправдати ці сподівання. ЄС також продовжує подальше зміцнення політики розширення на основі суворих, але справедливих умов і принципу власних заслуг кожної країни, яка хоче вступити в Союз.

6. Визначено та стисло охарактеризовано особливості нового порядку денного політики розширення ЄС в контексті сучасних викликів. З 2004 р. ЄС поступово нарощував підтримку політичних та економічних реформ в Україні. Порядок денний трансформацій залишається ключовим елементом політики ЄС щодо України. До 2022 р. основним обмеженням впливу ЄС було те, що його відповідь на європейські прагнення України обмежувалася пропозицією «політичної асоціації та економічної інтеграції». Ситуація змінилася після того, як у 2022 р. Україні було надано статус країни-кандидата. Ще одне важливе обмеження до 2022 р. полягало в тому, що безпека була другорядним питанням

у відносинах, а ЄС, схоже, не мав політичної волі чи інструментів для вирішення зростаючої напруженості між Україною та росією. З 2014 р. ЄС приділяв підвищену увагу питанням безпеки, але все ще намагався триматися осторонь геополітичної конкуренції. 24 лютого 2022 р. стало історичним переломним моментом, який змусив ЄС стати учасником безпеки в найбільшому геополітичному конфлікті в Європі після Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боснія та Герцеговина офіційно отримала статус кандидата на вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/15/7152576/>
2. Габер Є., Пойта Ю., Васадзе Г. Підтримка санкційного режиму проти рф Туреччиною та країнами Південного Кавказу, Центральної Азії. URL: <https://prismua.org/sacntions2467/>
3. Єврокомісія рекомендувала надати Боснії статус кандидату на вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/12/7148553/>
4. Ніколіна І., Кузінська В. Ретроспективний аналіз приєднання Польщі до Європейського Союзу. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (December 16 – 18, 2022). Geneva, Switzerland URL: <http://surl.li/ibunr>
5. Підходи та оцінки розширення ЄС. URL: <http://surl.li/ibvfl>
6. Представництво ЄС в Україні, 2014. 10-річчя розширення ЄС 2004. Київ, Україна: ТОВ «Август Трейд». URL: <http://surl.li/ibuou>
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. № 2680. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
8. Рада ЄС підтримала надання Боснії і Герцеговині статусу кандидата на вступ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/13/7152408/>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <http://surl.li/grzka>
10. 2022 Enlargement package: European Commission assesses reforms in the Western Balkans and Türkiye and recommends candidate status for Bosnia and Herzegovina. URL: <http://surl.li/hclzy>
11. 5 ways rule of law is being violated in Hungary & Poland. URL:

<http://surl.li/hurjx>

12. Abnett K., Strupczewski J., Melander I. EU agrees Russia oil embargo, gives Hungary exemptions; Zelenskiy vows more sanctions. URL: <http://surl.li/hurdc>

13. Alander M., von Ondarza N., Russack S. (eds). Managed Expectations: EU Member States' Views on the Conference on the Future of Europe. Research Division EU / EUROPE. WP NR. 03 JUNE 2021. URL: <http://surl.li/hurtq>

14. Alesina M. Staged Integration for Future EU Enlargement: Geopolitical Imperatives and Liberal Leadership. *EU Policy Review*. 2022. Volume 2: 135–149. URL: <http://surl.li/hwtsb>

15. Anghel V., Džankić J. Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*. 2023. 45:3. P. 487–501. DOI: 10.1080/07036337.2023.2190106

16. Atland K. Destined for Deadlock? Russia, Ukraine, and the Unfulfilled Minsk Agreements. *Post-Soviet Affairs*. 2020. Vol. 36. No. 2. P. 122–139, DOI 10.1080/1060586X.2020.1720443.

17. Austrian Chancellor calls for intermediate EU membership for Ukraine. URL: <https://cutt.ly/wMBhR2F>

18. Bosnia and Herzegovina European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: <http://surl.li/hkfvn>

19. Communication on EU Enlargement Policy from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2022. Brussels, 12.10.2022. COM(2022) 528 final. URL: <https://cutt.ly/iM23kGV>

20. Conference on the Future of Europe. Report on the final outcome. May 2022. URL: <http://surl.li/hukzv>

21. Conference on the Future of Europe. URL: <http://surl.li/ibvoy>

22. Conference on the Future of Europe: Citizens take action! URL: <http://surl.li/humav>

23. Council of the European Union, European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World. 12 December 2003. P. 35. URL:

<https://doi.org/10.2860/1402>

24. Dimitrisina R. Shaping the European Energy Solidarity: If not now, then when? URL: <http://surl.li/ibvmw>

25. Dzihic V., Schmidt P. The Russia-Ukraine war must be the impetus for a new EU enlargement and neighbourhood policy. *LSE European Politics and Policy (EUROPP) blog*. 24 May 2022. URL: <http://surl.li/hwuri>

26. Emerson M. and Movchan V. (eds). Deepening EU – Ukraine Relations. Updating and Upgrading in the Shadow of Covid-19, 3rd ed. London, Rowman & Littlefield. 2021. URL: <https://www.ceps.eu/?p=33787>

27. Emerson, M. and S. Blockmans. The New Agenda for the EU's Enlargement and Neighbourhood Policies. *CEPS Policy Insight*. 2022-20. URL: <https://cutt.ly/zMZYdYX>

28. EU and Ukraine. European Union – Ukraine Summit Joint Statement (10607/02). Copenhagen. 4 July 2002. p. 3. URL: <http://surl.li/hwdof>

29. EU election reform: MEPs push for common rules and transnational lists. URL: <http://surl.li/hulpw>

30. EU in the world / Migration Citizens' recommendations and the EU context: Panel 4 of the Conference on the Future of Europe. URL: <http://surl.li/humff>

31. EU launches EUR 1 billion energy support package for Western Balkans. URL: <http://surl.li/hvzlw>

32. Europe of the seven unions. URL: <https://cutt.ly/tmbhymk>

33. European Commission publishes analytical reports on Ukraine, Moldova, and Georgia's alignment with the EU acquis. URL: <http://surl.li/ibvky>

34. European Council Conclusions. 23 – 24 June 2022. URL: <http://surl.li/hwjbe>

35. European Energy Security Strategy. European Commission (COM/2014/330). 28 May 2014. URL: <http://surl.li/hwijk>

36. Eurozone inflation hits record 10 %. URL: <http://surl.li/hulfk>

37. First Intergovernmental Conferences with Albania and North Macedonia to kick-start the accession negotiation. URL: <http://surl.li/hvwqa>

38. Fouéré E. Can the war in Ukraine revive the EU's enlargement agenda for the Western Balkans? URL: <http://surl.li/hwtkl>
39. Jovanovic M. N. Eastern Enlargement of the EU: a Topsy-Turvy Endgame or Permanent Disillusionment. *Journal of Economic Integration*. 2004. 19(4). P. 830–868. URL: <http://surl.li/ibvby>
40. Kolarska-Bobińska L., Kucharczyk J. 1998. Negocjacje z Unią Europejską – opinie Polaków. URL: <http://surl.li/ibuuw>
41. Kovačević M. EU's Revised Enlargement Methodology: Emperor's New Clothes As the New Iron Curtain Falls in Europe. *International Problems*. Issue LXXIV/2022. No 31. P. 339–365. URL: <http://surl.li/hwufc>
42. Kucharczyk J., 2001. Poland's Road to Europe in the Eyes of Public Opinion, The Institute for Human Sciences (IWM). URL: <http://surl.li/ibuse>
43. Kuzio T. EU and Ukraine: A Turning Point in 2004? *EUISS Occasional Papers*. No. 47 (November 2003). P. 7–12. URL: <https://www.iss.europa.eu/node/72>
44. Lammers K. How Will the Enlargement Affect the Old Members of the European Union? *Intereconomics*. 2004. 39(3). C. 132–141. URL: <http://surl.li/ibuoz>
45. Malyarenko T. and Wolff S. The Logic of Competitive Influence-seeking: Russia, Ukraine, and the Conflict in Donbas. *Post-Soviet Affairs*. 2018. Vol. 34. No. 4. P. 191–212. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1425083>.
46. Meister S., A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine. *Carnegie Articles*. 29 November 2022. URL: <http://surl.li/ibvnm>
47. Neueder, F. Costs and Benefits of EU Enlargement. *Intereconomics*. 2003. 38(4). P. 190–195. URL: <http://surl.li/ibvcj>
48. Non-paper submitted by Germany, Belgium, Italy, Luxembourg, the Netherlands, and Spain on implementing the proposals of the Plenary of the «Conference on the Future of Europe». URL: <http://surl.li/hurwb>
49. Ondarza N., Alander M. After the Conference on the Future of Europe: Time to Make Reforms Happen. URL: <http://surl.li/hcmhq>
50. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Ukraine Presidential Election, 31 October, 21 November and 26 December 2004.

OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report (ODIHR.GAL/33/05). 11 May 2005. URL: <https://www.osce.org/node/14673>

51. Parliament activates process to change EU Treaties. URL: <http://surl.li/hukzn>

52. Passerelle clauses in the EU Treaties: Opportunities for more flexible supranational decision-making. URL: <http://surl.li/hurhf>

53. Radić-Milosavljević I., Domaradzki S. The EU's raison d'état in the Western Balkans: Can the new enlargement methodology help? *Medjunarodni problemi*. 2022. Volume 74. Issue 3. Pages: 391–410. <https://doi.org/10.2298/MEDJP2203391R>

54. Raik K. and Rácz A. (eds), Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities. Tallinn, International Centre for Defence and Security. 2019. URL: <https://icds.ee/en/?p=45116>.

55. Raik K., Blockmans S., Dandashly A. et al. Tackling the Constraints on EU Foreign Policy towards Ukraine: From Strategic Denial to Geopolitical Awakening. *JOINT Research Papers*. April 2023. No. 20. 50 p. URL: <http://surl.li/hwduo>

56. Remarks by Commissioner Várhelyi in AFET to present the 2022 Enlargement Package. URL: <http://surl.li/hvwme>

57. Report on the 2018 Commission Report on Kosovo. 16.10.2018 - (2018/2149(INI)). URL: <http://surl.li/hutlk>

58. Speech by Emmanuel Macron at the closing ceremony of the Conference on the Future of Europe. URL: <https://cutt.ly/wMBgfgL>

59. Speech by President Charles Michel at the plenary session of the European Economic and Social Committee. URL: <https://cutt.ly/cMBgVIy>

60. Start of construction works launched on the Bulgarian section of the gas interconnector Bulgaria – Serbia. URL: <http://surl.li/hvzjb>

61. Szczerbiak A. The Political Context of EU Accession in Poland. B: The Royal Institute of International Affairs, The European Programme. London, the United Kingdom. 2002. URL: <http://surl.li/ibusw>

62. Taras R. Poland's Accession into the European Union: Parties, Policies and Paradoxes. *The Polish Review*. 2003. 48(1). C. 3–19. URL: <http://surl.li/ibuuq>

63. The Directorate-General for Research, 2000. Note on Poland's Political and

Economic Situation and Its Relations with the European Union with a View to Accession. URL: <http://surl.li/ibvay>

64. The European Commission, 2018. Standard Eurobarometer 89. European Union. URL: <http://surl.li/ibuqx>

65. The Public Opinion Research Center (CBOS), 2019. Support for Poland's membership of the European Union on the Eve of the 15th Anniversary of Joining and in Advance of Elections to the European Parliament. URL: <http://surl.li/ibvdu>

66. The World Bank, 2003. Poland's exports by country and region 2003. URL: <http://surl.li/ibuyj>

67. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *OJ C 306*. 17.12.2007, p. 1–271 URL: <http://surl.li/huqzs>

68. U.S. Department of Agriculture, 2004. A Historic Enlargement: Ten Countries Prepare To Join the European Union. URL: <http://surl.li/ibuyn>

69. Utama M. A., Ramadhani A. Rethinking the Role of Visegrad Group in the EU Enlargement Process. *Intermestic: Journal of International Studies*. Nov. 2022. [S.l.]. v. 7. n. 1. p. 78–103. doi: <http://dx.doi.org/10.24198/intermestic.v7n1.5>.

70. Western Balkans: An Economic and Investment Plan to support the economic recovery and convergence. URL: <http://surl.li/hvzee>

71. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. European Commission (COM/2003/104). 11 March 2003. P. 4. URL: <http://surl.li/hwgie>

72. Wilson A. The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War. *Europe – Asia Studies*. 2016. Vol. 68. No. 4. P. 631–652 at p. 646-649. DOI 10.1080/09668136.2016.1176994

73. Wolczuk K. Ukraine and Europe: Reshuffling the Boundaries of Order. Thesis Eleven. October 2016. Vol. 136. No. 1. P. 54–73. <https://doi.org/10.1177/0725513616667666>.

74. Wolff G. B., Fossum J. E., Fabbrini S., Góra M. The Conference on the Future of Europe: vehicle for reform versus forum for reflection? URL: <http://surl.li/huqnr>